

Türkiye’de Tarihi Coğrafyanın 100 Yılı

100 Years of Historical Geography in Turkey

Mehmet Bayartan*

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.B. 0000-0001-5060-6711

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet Bayartan,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya
Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: bayartan@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 12.09.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
02.10.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
01.11.2023

Kabul/Accepted: 03.11.2023

Atıf/Citation:

Bayartan, Mehmet. "Türkiye’de Tarihi Coğrafyanın
100 Yılı." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*,
81 (2023): 695-725.
<https://doi.org/10.26650/iutd.20238119>

öz

Tarihsel seyir içinde coğrafi algıda meydana gelen değişimler, büyük oranda birçok hususun da değişimine etki etmiştir. Bu değişimin odak noktasını oluşturan coğrafi algı, insan ve doğa arasındaki etkileşimden müteşekkildir. Tarih boyunca coğrafi düşüncenin uğramış olduğu değişiklik, dolaylı veya doğrudan coğrafyanın tanımında, içeriğinde, metodunda, tekniğinde, araç ve gereçlerinde de değişim ve dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Tarihi coğrafya bağlamında ele aldığımız bu çalışmada, 100 yıllık süreçte neler değişti bunu sunmaya gayret göstereceğiz.

Bu çalışma, ülkemizde tarihi coğrafyanın 1923 yılından başlayıp günümüze kadar olan serüvenini, 25 yıllık periyotlarla olmak üzere toplam dört dönemden oluşan 100 yılı ele almaktadır. Bu çalışmanın ana kaynağını şüphesiz bu süre içinde tarihi coğrafya konuları dahilinde değerlendirilebilecek çalışmalar oluşturmaktadır. Bu süreci özellikle coğrafyacılar veya coğrafya camiasından olan araştırmacıların çalışmalarını dikkate alarak çalışmayı tamamladık. Türkiye’de tarihi coğrafyanın bu 100 yıllık süreci içerisinde yaptığımız değerlendirmede, sadece Türk coğrafyacılarının yapmış olduğu çalışmalar dahil edilmiştir.

Genel olarak bu türden yapılan çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmanın da birtakım kısıtları ve eksik yanları söz konusudur. Kısıtlarla ilgili hususları metin içerisinde vermeye çalıştık. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmamızın kaynak olan çalışmalar içinde muhakkak ki eksikler ve gözden kaçanlar vardır. Bu konuda okuyucuların anlayışına sığınıyoruz. Zamanla değerlendirmeler yapıldıkça, belki de gözden kaçmış dediğimiz çok daha önemli çalışmaların da varlığından söz etmiş olacağız. Bu da açıkçası bizim çalışmamıza bir katkı olarak nitelendirilebileceğimiz bir süreç olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, 100. Yıl, tarihi coğrafya, coğrafya, tarih

ABSTRACT

The changes in geographical perception over the course of history have also affected many other issues. Geographical perception constitutes the focal point of this change and consists of the interaction between man and nature. The changes in geographical thought throughout history have indirectly and directly led to changes and transformations in the definition, content, method, technique, tools, and equipment of geography. This study will endeavor to present what has changed over the past century in the context of historical geography. This study deals with the adventure of historical geography in Türkiye, starting from 1923 to the present, over four 25-year

periods. The main source of this article is undoubtedly the studies that can be evaluated within the subjects of historical geography during this period. This process has been completed by taking into account the works of geographers and researchers from the geography community. In addition, the evaluation of this century of historical geography in Turkey only includes the works of Turkish geographers.

Keywords: republic, centennial, historical geography, geography, history

Extended Abstract

This section on the 100-year course of historical geography in Turkey has a point that needs to be explained first, because this issue is important for understanding the content of this study. The history of geography and historical geography are often confused with each other. The history of geography is a field of study that briefly investigates, analyzes, and explains the phases and all kinds of processes that a science has gone through. Undoubtedly, every scientific field has and should have a historical background. Otherwise, talking about the development of the discipline is impossible, as the more that exists about the past, the greater that discipline's strength and existence. Every historical event involves various processes such as ups and downs, strengthening, growth, weakness, and stagnation. A discipline will very likely experience any one or more of these processes. The study of all these processes and the functioning of a discipline describes the history of that discipline. Therefore, the history of geography is an issue that should be evaluated in this respect. However, historical geography is a scientific field that investigates issues such as the geographical features and conditions of a certain place at a certain time or time period in the past, the change of geographical appearance, and the reconstruction of the past. In other words, the methods of the science of geography are used to make a geographical design of the past through the data obtained from past information and documents. The historical geography study conducted by a geographer should essentially have geographical content, as constructing the spatial fiction of the period is required due to the use of historical data. In other words, historical geography involves revealing the geography of the past. In so doing so, making a geographical evaluation using a geographical perspective and a geographical evaluation would be best to the extent of the available information.

As in many studies of this kind, this study has its general shortcomings and certain limitations. One should additionally note that certain issues require clarification in terms of the methodology and sources used in the study. As is known, historical geography has been and continues to be studied by different fields of science, each with its own methods and knowledge. Historical geography has been included among the interdisciplinary studies and has not been included in this section with the idea that various studies produced in different fields of science (i.e., historical geography studies conducted by non-geographers) should be evaluated differently. For example, researchers engaged in scientific activities in different

fields such as an archaeologist, a historian, or a prehistorian researcher have used historical geography to describe some of their studies. Although historical geography is not used to describe some studies, historical geography may also be able to be characterized in terms of its content. In this case, different opinions can be produced on whether or not these studies should be included in the scope of historical geography. However, the scientific method, nature, language, accumulation, and interests of each field actually involve extremely important differences. For this reason, the historical geography studies produced by members of different disciplines will also have differences, while the data sources used may largely be the same. As explained above, however, the studies will differ due to the differences in evaluation methods and values. This is a very natural situation.

Alongside all these explanations, this work endeavors to explain the 100-year adventure of historical geography in Türkiye after explaining two issues related to the sources compiled in the study. According to the issues explained above, the research will cover the 100-year process consists of a total of four 25-year periods starting from 1923; it will take into account the works of researchers, all of whom are geographers or from the geography community.

The Historical Geography in Turkey in 25-Year Increments

When evaluating the first 25 years, very few studies can be said to have been carried out in the field of historical geography compared to other fields of geography. Despite this, finding some studies from this period, albeit only a few, is pleasing.

To reiterate, a slight increase did occur compared to the previous 25 years. Nevertheless, these works constitute an important basis for future studies.

The studies carried out in the third period saw the number of publications increase considerably compared to the first two periods and have a different worth in terms of both quality and quantity. The geographers mentioned in the previous period actively produced works in this period as well. In addition, finding authors who work directly in the field of historical geography, especially with the use of the phrase historical geography, is considered an important development in this regard. When addressing historical geography research up to the 75th year of the Republic of Türkiye, preparations for the next period in the field of historical geography can be observed to have developed in the studies conducted over these 25 years.

The fourth and final part of the study on 100 years of between 1999-2023. This period saw more studies published than in all of the first three periods and is considered the time when historical geography became a specialization.

The developments in the geography community in this period can be listed as follows:

- a) The production of master's theses and especially doctoral dissertations on historical geography.
- b) The increase in publications on historical geography methodology.
- c) Serious, albeit partial, adjustments in the content of historical geography courses offered at universities.
- d) The increase and significant diversification of historical geography studies in Turkey.

This study has performed an evaluation of historical geography in Türkiye and its situation over various periods and attempted to explain the past century. That each period has its own characteristics is indisputable, and because the characteristics of a period are reflected in every field, these have also affected science and scientific studies. Thus, evaluating and explaining each period alongside its own dynamics is important.

Giriş

Türkiye’de tarihî coğrafyanın 100 yıllık seyri hakkında öncelikli olarak izah edilmesi gereken bir husus üzerinde durmak gerekir. Zira bu, çalışmadaki içeriğin anlaşılması açısından önemlidir. Coğrafyanın tarihi ve tarihî coğrafya birbiriyle çok sık karıştırılmaktadır. Coğrafyanın tarihi kısaca bir bilimin geçirmiş olduğu evreleri, her türlü süreci araştıran, inceleyen ve izah eden bir çalışma alanıdır. Şüphesiz her bilimsel alanın bir tarihsel geçmişi vardır ve olmalıdır. Aksi takdirde disiplinin gelişmesinden bahsetmek mümkün değildir. Zira geçmişe dair ne kadar çok şey varsa o disiplinin gücü ve varlığı da o oranda vardır. Her tarihî olayda gözlemlenen inişler, çıkışlar, güçlenmeler, büyümeler, zayıflıklar, duraklamalar vs. gibi çok çeşitli süreçlerin yaşanması sözkonusudur. Bir disiplinin de bu süreçlerin herhangi birini veya birkaçını yaşaması pek muhtemeldir. Bir disipline ait bütün bu süreçlerin ve işleyişinin incelenmesi o disiplinin tarihi anlamına gelir. Dolayısıyla coğrafyanın tarihi, bu açıdan değerlendirilmesi gereken bir husustur. Oysa Tarihî coğrafya; geçmişte belli bir zamanda veya zaman diliminde, belli bir mekân üzerindeki coğrafi özellikleri ve durumu, coğrafi görünümün değişimi ve geçmişin yeniden inşası gibi konuları araştıran bir bilimsel alandır. Başka bir deyişle; coğrafya biliminin metotlarını kullanarak, geçmişe ait bilgi ve belgelerden elde edilen veriler vasıtasıyla geçmişin coğrafi tasarımını yapmaktır. Bir coğrafyacının yaptığı tarihî coğrafya çalışması esas itibarıyla coğrafi bir içeriğe sahip olmalıdır. Zira tarihî verilerin kullanılması neticesinde dönemin mekânsal kurgusunu inşa etmek gerek. Başka bir deyişle geçmişin coğrafyasını ortaya koymaktır. Bunu yaparken eldeki bilginin ölçüsünde coğrafi bir bakış açısıyla ve coğrafi bir değerlendirme yapmak en doğrusu olacaktır. Bu tanımlamanın çalışmanın anlaşılması açısından önemli bir yeri vardır.

1. Yöntem ve Kısıtlar

Genel olarak bu türde yapılan birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da eksik yanları ve birtakım kısıtları söz konusudur. Bunun yanı sıra çalışmada kullanılan yöntem ve kaynaklar açısından bazı hususların izaha muhtaç olduğunu belirtmek gerekir. Bilindiği gibi tarihî coğrafya her biri kendine has yöntemleri ve birikimiyle değerlendirmeler yapılmak suretiyle farklı bilim alanlarınca çalışılmış ve çalışılmaya devam edilmektedir. Disiplinler arası çalışmalara dahil olan tarihî coğrafya, farklı bilim alanlarında üretilen çeşitli çalışmalara, bir başka deyişle coğrafyacılar dışında yapılan tarihi coğrafya çalışmalarına, farklı bir değerlendirmenin yapılması gerektiği düşüncesiyle bu bölümde yer verilmemiştir. Örneğin bir arkeolog, bir tarihçi, bir tarihöncesi araştırmacısı gibi farklı alanlarda bilimsel faaliyetlerde bulunan araştırmacılar, yapmış oldukları çalışmalarının bir kısmında “tarihî coğrafya” adını kullanmışlardır. Bunun yanısıra bazı çalışmalarda “tarihî coğrafya” adı kullanılmamasına rağmen içeriğinde tarihî coğrafya nitelemesinin yapılması da söz konusu olabilmektedir. Bu durumda bu çalışmalar tarihî coğrafya kapsamına alınmalı mı? alınmamalı mı? bu konuda

farklı görüşler üretilebilmektedir. Fakat esas itibariyle her bir alanın bilimsel yöntemi, doğası, dili, birikimi ve ilgi alanları gibi son derece önemli hususların farklılıklar içerdiği bir gerçektir. Bu nedenle farklı disiplinlerin mensuplarınca üretilen tarihî coğrafya çalışması da farklı olacaktır. Büyük oranda kullanılan veri kaynağı aynı olabilmektedir. Fakat yukarıda da izah ettiğimiz gibi değerlendirmeler, sahip olunan değer farklılıklarından dolayı farklı olacaktır. Bu çok doğal bir durumdur. Yukarıda tanımını yapmış olduğumuz tarihî coğrafya, esasen coğrafi bir anlam taşımaktadır. Fakat bu, coğrafyacıların uhdesinde olmalıdır demek de kesinlikle doğru olmaz. Başka bilim alanlarının tarihî coğrafya konusunda üretmiş olduğu bilimsel çalışmaların oldukça başarılı örnekleri de mevcuttur. Netice itibariyle başka bilim alanlarınca üretilmiş ve tarihî coğrafya alanını ilgilendiren hususlar, bir başka çalışmanın konusu olarak değerlendirileceğinden, bu bölümde bunlara yer verilmemiştir. Ayrıca Türkiye’de tarihî coğrafyanın 100 yıllık süreciyle ilgili izahata sadece Türk coğrafyacıların yapmış oldukları çalışmalar dahil edildi. Nitekim Türkiye’de bulunmuş ve tarihî coğrafya çalışmaları yapmış olan yabancı bilim adamlarının da değerli katkıları, bir başka çalışmanın konusu olarak değerlendirilmiş (tarihî coğrafya alanına ait Türk coğrafyacılar tarafından Türkçeye çevrilmiş olanlar hariç) ve buraya dahil edilmemiştir.

Coğrafyacılar tarafından yapılmış olan tarihî coğrafya çalışmalarının adında “tarihî coğrafya” olmamasına rağmen içerik olarak kısmen veya tamamen tarihî coğrafya alanına dahil edilebilecek çalışmalara da bildiğimiz ve ulaşabildiğimiz ölçüde yer verilmeye çalışılmıştır.

Yöntemle ilgili bir başka mesele ise, geçmişe dair hususiyetlerin konu edildiği çalışmalarda hangi dönemi dikkate almak gerektiğidir. Bu konuda da değerlendirmeye nereden başlamak gerektiği tartışma konularından biridir. Farklı bilim alanlarında çeşitli bakış açılarıyla oluşturulmuş sebepler, belli bir mantık ölçüsünde değerlendirilebilir. Bu nedenle bu bölümün esasını teşkil eden *coğrafyacıların yapmış olduğu çalışmalar* işimizi kolaylaştırırsa da bu konuda özellikle fizikî ve beşerî alanlarda çalışmalar yapan coğrafyacıların yöntemlerinden kaynaklanan farklılıkların olması, farklı görüşlerin ve tanımlamaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu da bu tür çalışmaların önemli müşküllerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğal şartlar ile beşerî şartların zaman algısında hayli büyük farklılıklar söz konusudur. Zira doğal şartların meydana geli süreçlerini ve doğada gerçekleştirdiği değişimi de dikkate alarak, konunun çeşitli kategorilerde izah edilebilmesi mümkün olabilmektedir. Doğada meydana gelen olayların yeryüzünde oluşturduğu değişimin farklı dereceleri ve buna bağlı olarak da sonuçları vardır. Dolayısıyla bu değişimlerin neden ve sonuçlarına da bakmak ve değerlendirmek gerekir. Bu hususları şu şekilde izah etmek mümkündür.

Coğrafi anlayışı farklı kılan çok önemli bir özellik vardır. Hiç şüphesiz ki bu, insan ve doğa arasındaki ilişkidir. İnsan, doğrudan veya dolaylı olarak çevresinde varlığıyla çeşitli

dönemlerde ve mekânlarda farklı şekillerde etkiler yaratarak kendi mekânını işlerken çevresine de zaman zaman artı, zaman zaman da eksi değerler katmaktadır. Dolayısıyla insanın mekânı nasıl değerlendirdiği, nasıl etkilendiği ve insanın mekân üzerindeki etkileri, doğrudan coğrafyanın merkezinde olup önemli bir yer işgal eder. İşte bu coğrafi anlayıştır. Bu nedenle insanı mekânla birlikte ilgilendiren her konu coğrafyanın da içinde bulunduğu bir ilgi yaratmaktadır. Coğrafyanın içinden insanı veya mekânı çıkarttığımızda bugün dünyanın bilimsel gelişiminde çok büyük katkısı olan birçok bilimden bahsedebiliriz. Fakat coğrafyadan bahsetmemiz söz konusu değildir. Bu haliyle, coğrafya bütündür ve bir bütün olarak kalmalıdır. Coğrafya herhangi bir şekilde parçalanırsa, bütünlüğü bozulur, zayıflar, silikleşir, söner veya mahiyet değiştirir¹.

Coğrafya, doğası gereği disiplinler arası çalışma sistematiğine sahip bir bilimdir. Bir olay ve/veya olgunun içinde coğrafi bir ilgi söz konusu ise, o olay ve olgunun ana odak noktasını oluşturan ve doğrudan bir çalışma konusunun içinde olan ilginin coğrafi hususiyetlerini ortaya koyabilmek adına olay, olgu, nesne, varlık ifadesinin adı her ne ise bu adın zaman zaman sıfatı zaman zaman da kendisiyle bağ kurulan bir alanı olur coğrafya. Bu nedenle ... coğrafyası veya ... coğrafya şeklinde ifade edilir. Örneğin; şehir coğrafyası, ekonomik coğrafya, nüfus coğrafyası, sağlık coğrafyası, ziraat coğrafyası gibi doğrudan beşerî ve uygulamalı bilimleri ilgilendiren bir coğrafi bahis söz konusu olduğu gibi yine aynı şekilde, bitki coğrafyası, toprak coğrafyası, matematik coğrafya, sular coğrafyası gibi doğal unsurları öne çıkaran doğal/fizikî hususiyetlerin araştırıldığı alanlar da vardır. Ayrıca bölgeler coğrafyası, kıtalar coğrafyası, ülkeler coğrafyası gibi konuların bölgesel coğrafyanın araştırma alanı içerisinde bulunması söz konusudur. Bütün bu hususların tarihî coğrafyanın çalışma alanı içerisinde yer alabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Fakat yukarıda da izah ettiğimiz gibi uzmanlık gerektiren coğrafyanın her bir alanı, gerek disiplinler arası iş birliği içinde olduğu bilimler ve gerekse kullandıkları yöntemler ve kaynaklar açısından farklılıklar yaratmaktadır.

Bütün bu izahlarla birlikte; çalışmada derlemiş olduğumuz kaynaklarla ilgili iki hususu da izah ettikten sonra; Türkiye’de tarihî coğrafyanın 100 yıllık serüvenini açıklamaya çalışacağız. Esas itibarıyla bir kısmını yukarıda izah ettiğimiz hususlara göre 1923 yılından başlayıp 25 yıllık periyotlarla olmak üzere toplam dört dönemden oluşan 100 yıllık süreci, tamamı coğrafyacılar veya coğrafya camiasından olan araştırmacıların yayınlarını dikkate alarak çalışmamızı tamamlamış olacağız. Burada uzmanlık alanı doğrudan tarihî coğrafya olan isimler büyük bir önem taşımakla birlikte geçmişte mekânı konu edinmeleri hasebiyle coğrafyanın farklı alanlarında araştırmalar yapmış ve yapmakta olan coğrafyacıların çalışmaları, birer katkı şeklinde değerlendirildiğinden önemli ölçüde bu bölümün kaynağını da teşkil etmiş bulunuyor. Bu kaynakları tarihsel sürece göre izah edeceğimizden, söz gelimi ilk 25 yılı kapsayan süreç içerisinde 1923 ve 1948 yılları arasını içeren yayınları ele alarak izah

1 Süha Göney, “Coğrafya”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2022, s. 215.

etmeye çalıştık. Bu noktada bazı müellifler her iki dönemde de yer alabilmektedir. Örneğin birazdan izah edeceğimiz üzere, tarihî coğrafya ile ilgili çalışmalarıyla önemli bir isim haline gelmiş olan Hamit Sadi Selen, ilk 25 yıllık anlatımda yani 1923-1948 yılları arasında yerini alırken, daha sonra izah edeceğimiz ve Cumhuriyetimizin ikinci çeyreğinin çerçevesini oluşturan 1949-1973 yılları arasında da yine Hamit Sadi Selen’in ismi çalışmalarıyla birlikte karşımıza çıkacak. Ayrıca aynı müellifin çalışmasını farklı bir dilde yayınlamasıyla doğan duplikasyonları önlemek için sadece Türkçe olanı kullandık. Bunun yanı sıra iki veya daha fazla yazarlı çalışmalarda, yine duplikasyonların olmaması adına yazarları tek bir çalışmada gösterdik.

2. Tarihi Coğrafyanın 100 Yılı

Tarihi coğrafyanın Türkiye’deki 100 yılda kat etmiş olduğu yolu, bu konuda yapılmış çalışmaların daha önce belirttiğimiz nedenlerle bir kısmını ele alarak değerlendirdiğimiz bu çalışmada, yöntem kısmında da belirttiğimiz üzere, her biri 25 yıllık periyottan oluşan toplamda dört kısımda incelemek suretiyle tamamlayacağız.

a. Cumhuriyet Devrinin/Döneminin İlk Çeyreği: 25 Yılda Tarihi Coğrafya (1923-1948)

Tüm olayların bir hazırlayıcısı veya öncesi mutlaka vardır. Türkiye’de tarihî coğrafya çalışmalarının Cumhuriyet’i milat olarak alacağımız bu yazıda coğrafi açıdan değerlendireceğimiz tarihî coğrafya çalışmalarının doğrudan 1923 yılında başladığını söylemek aykırı olacaktır. Zira biz tarihî coğrafyanın değil Cumhuriyetin 100. yılını idrak etmekteyiz ve bu sürede meydana gelen gelişmeleri ve bu konuda gelmiş bulunduğumuz yeri görebilmemiz açısından bir değerlendirme yapmaktayız.

Esasen İstanbul Darülfünun’unda Coğrafya Bölümünün kurulması nedeniyle 1915 önemli bir tarih olarak nitelendirilmektedir. Nitekim Türkiye’de coğrafya biliminin gelişim sürecini ele alan çalışmalarda genelde 1915 yılı Türkiye’de modern coğrafyanın başlangıcı için milat olarak seçilmiştir².

Tarihi coğrafya biliminin gelişme kaydetme sürecinde, Cumhuriyet’in ilanından önce yapılan çalışmalarla ilgili hususları, Osman Gümüşçü ve İlker Yiğit dile getirmişlerdir³. Bununla birlikte Cumhuriyet’in ilanına kadar olan ve yakın tarihte yaşanan süreçlerin

2 Sırrı Erineç, “Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Coğrafyası”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1973, s. 113-168; Osman Gümüşçü-Nazan Karakaş Özü, “Türkiye’de Modern Coğrafyanın Kuruluşu ve Örgütlenmesi (1915-1941)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXII/93 (2016), s. 105-147; İlhan Kayan, “Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi: Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler”, *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı 11 (2000), s. 7-22.

3 Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, İstanbul 2010; *Osmanlı Mülkünün Tarihi Coğrafyası*, yay. haz. İlker Yiğit, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021.

zorluğunu da ifade etmek gerek. Zira hem dünyada yaşanan krizler, sorunlar ve savaşlar ile bilhassa Anadolu topraklarında verilen büyük mücadele, bu zorluğu ifade etmeye yeter. 1915 yılından sonra tarihî coğrafya alanında yapılan ilk çalışma, Celal Nuri [İleri] tarafından 1918 yılında yayınlanan *Coğrafya-yı Târih-i Mülk-i Rum* isimli çalışmadır. Bu çalışma, tarihi coğrafya konusunda bir öncü olarak telakki edilmektedir. Kitapta, tarihi coğrafyanın tanımına ve coğrafyanın önemine vurgu yapılarak tarihi, siyasi ve ekonomik hususlara mekânsal bir yaklaşımla değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca Osmanlı ülkesinin coğrafyasını dönemi içinde ele alan değerli bir eserdir⁴. Her ne kadar Cumhuriyet dönemi öncesine ait olsa da önemli olması açısından ve burada zikretmenin faydalı olacağını düşündüğümüzden bu esere yer verdik. Çalışmamızın bu kısmından itibaren Cumhuriyet döneminde tarihi coğrafyaya ait gelişmeleri, yapılan çalışmalar üzerinden değerlendireceğiz.

Cumhuriyetin ilanından itibaren çalışmalarıyla tarihî coğrafya alanında ilk zikredilecek isim Hamit Sadi Selen (1892-1968)'dir. Hamit Sadi Selen, 1916 yılında Coğrafya Enstitüsünde asistan olmuş ve asistanlığının 4. yılında Viyana'ya gitmiştir. 1923 yılına kadar Viyana Üniversitesi Coğrafya şubesinde kalmış ve *Tarihî Belgelere Göre Anadolu'da Türklük* adlı doktora tezini tamamlamıştır. Daha sonra Türkiye'ye dönerek çalışmalarına yoğun bir şekilde devam etmiştir.

Hamit Sadi Selen'in Türkiye'de tarihî coğrafya çalışmalarında ilk isim olarak anılmasına vesile olan çalışma ise doktora çalışmasıdır. Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli bir tarihî coğrafya müellifi olarak değerlendirmek gerek.

İkinci çalışma ise, yine Hamit Sadi Selen'in 1926 yılında yapmış olduğu "Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Mülakatına Nazaran Vaziyeti"⁵ adlı makaledir. Esasen bu çalışma, kendisine ait değildir. Türkiye'de de çalışmalar yapmış, değerli bir şarkiyatçı olan Franz Taeschner tarafından yapılmış olup Hamit Sadi Selen Türkçeye çevirerek Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası'nda 1926 yılında Osmanlı Türkçesiyle yayınlamıştır. Hamit Sadi Selen'in tarihî coğrafya açısından değerlendirilebilecek önemli çalışmalarından bir tanesi de 1928'de yayınlamış olduğu "Anadolu'dan Geçen Kadim Transit Yolları"⁶ adlı makaledir. Osmanlı Türkçesiyle basılmış bu çalışma tarihî coğrafya araştırmaları açısından son derece önemlidir. Hamit Sadi Selen, Anadolu'dan geçen çeşitli dönemlere ait yolları burada ele alarak izah etmiştir. Geçmişte ulaşımın mekânsal analizi olarak nitelendirilebileceğimiz bu çalışma, tarihî coğrafya için değerlidir. 1930 yılına gelindiğinde Türkçeye kazandırılan iki çalışma mevcuttur. Bunlardan ilki Ali Macit Arda

4 Celal Nuri (İleri), *Osmanlı Mülkünün Tarihi Coğrafyası*, yay. haz. İlker Yiğit, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s. 12.

5 F. Taeschner, "Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Münakalâtına Nazaran Vaziyeti", çev. Hamit Sadi Selen, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, V/1-2 (1926), s. 96-108.

6 Hamit Sadi, "Anadolu'dan Geçen Kadim Transit Yolları", *Türk Yurdu Dergisi*, V/28 (1928), s. 360-367.

tarafından Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası’nda yayınlanmıştır. Tarihî coğrafya açısından değerlendirilebilecek nitelikteki bu çalışma, Ph. Arbos’a ait olup Türkçeye “XIX. ve XX. Asırlarda Kıtalar Arasındaki Muhaceret”⁷ şeklinde çevrilmiştir. İkincisi ise, P. Defontaines’e ait olup “Asya’nın Tarihten Evvelki Coğrafyasına Ait Malumat”⁸ adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

1936 yılında yayınlanmış olan bir diğer eser ise, Hamit Sadi Selen’e aittir. İlk çağda yaşamış ve coğrafya alanının önemli bir ismi olan Strabon’un Coğrafya (Geographica) adlı eserinden istifade ederek hazırlanmış olduğu “Strabon’a Göre Antakya”⁹ adlı çalışmasında adı geçen eserden özellikle Antakya ile ilgili olan kısmı ele alarak önemli bir tarihî coğrafya çalışmasına imza atmıştır. Selen’in Antakya ile ilgili yapmış olduğu ikinci bir çalışması “İslam Coğrafyacılarına Göre Antakya”¹⁰ ismiyle yine 1936 yılında yayınlanmıştır. Hamit Sadi Selen, Antakya’yı bu sefer orta çağ İslam coğrafyacılarının eserlerine göre değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, bir tarihî coğrafya niteliği taşımaktadır.

Hamit Sadi Selen’in arşiv kaynaklarından istifade ederek 1937 yılında yapmış olduğu çalışmaları içinde 16. yüzyılın değerli bir Türk alimi olan ve bilinen adıyla Matrakçı Nasuh’un yani Nasuh Silâhî’nin *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i ‘Irakeyn-i Sultan Süleyman Han (Menazil)*¹¹ adlı atlasıyla ilgili yapmış olduğu değerlendirme de tarihî coğrafya açısından nitelendirilebilecek bir eserdir. Hamit Sadi Selen, yabancı çalışmalardan çok daha üstün olarak değerlendirdiği Nasuh Silâhî’nin *Menazil* adlı atlasını, aynı zamanda Pirî Reis’in *Kitab-ı Bahriye*’siyle de mukayese etmiştir.

1938 yılına gelindiğinde yine Hamit Sadi Selen karşımıza çıkıyor. *Ticaret Tarihi*¹² adı altında ticaret tarihini belki bir tarihçi, belki bir iktisat tarihçisi yazmış olsa idi, bu konuda yapılmış olan çalışmanın tarihî yönüyle veya iktisat tarihi yönüyle değerlendirilebilirdi. Fakat çalışmayı yapan müellifin bir coğrafyacı olması ve hatta Hamit Sadi Selen olması, bizim için büyük bir önem arz ediyor. Hamit Sadi Selen ticaret tarihini anlatırken burada esas itibariyle mekânsal kullanımı ve mekânsal unsurları öne çıkarmıştır. Aynı yıl fakat bu kez Niyazi Çıtakoğlu’nun bir çalışmasını görüyoruz. Niyazi Çıtakoğlu Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde görev yapmıştır. Niyazi Çıtakoğlu’nun, “Basit Ekincilik Yapan Tabiat İnsanları ve Saban Kültürünün Doğuşu”¹³ adlı çalışmasını bir tarihî coğrafya çalışması olarak

7 Ph. Arbos, “XIX. ve XX. Asırlarda Kıtalar Arasındaki Muhaceret”, çev. Ali Macit, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/3 (1930), s. 228-232.

8 P. Defontaines, “Asya’nın Tarihten Evvelki Coğrafyasına Ait Malumat”, çev. Ali Macit Arda, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/2 (1930), s. 238-340.

9 Hamit Sadi Selen, “İstrabon’a Göre Antakya” *Ülkü Dergisi*, VIII/46 (1936), s. 250-252.

10 Hamit Sadi Selen, “İslam Coğrafyacılarına Göre Antakya” *Ülkü Dergisi*, VIII/48 (1936), s. 431-433.

11 Hamit Sadi Selen, “16’ncı Asırda Yapılmış Anadolu Atlası Nasuh Salâhinin ‘Menazil’i”, *II. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK Yayınları, Ankara 1937, s. 813-817.

12 Hamit Sadi Selen, *Ticaret Tarihi*, Kültür Bakanlığı, İstanbul 1938.

13 Niyazi Çıtakoğlu, “Basit Ekincilik Yapan Tabiat İnsanları ve Saban Kültürünün Doğuşu”, *CHP Konferansları Serisi: I*, sayı 5, Ankara 1938.

değerlendiriyoruz (Hemen burada şunu da ifade etmek gerekir ki bazı çalışmalar bildiri veya konferans olarak verilmiş ve bu şekilde yayınlanmıştır. Bu dönemde çalışmaların az olması nedeniyle mümkün olduğunca ve ulaşabildiğimiz kadarıyla yayınlanmış olanlarına ve tarihî coğrafya çalışması olarak nitelendirilebilecek çalışmalara örnek teşkil etmesi açısından yer vermeye çalıştık. Tüm bildiri metinlerine ulaşamadığımızı da burada belirtmek istiyorum). Niyazi Çıtakoğlu'nun yapmış olduğu bu çalışma, CHP konferansları serisinde yayınlanmıştır. Çalışma neolitik insanların saban kültürünün, bir başka deyişle ziraat hayatının ortaya çıkış sürecini izah eden bir dönem olan neolitik dönemde ziraat kültürünün ortaya çıkışına ait hususiyetlerini ele aldığı geçmişte insan-mekân etkileşiminin izah edildiği bir çalışmadır.

Türkiye'de adını tarihî coğrafya çalışmaları yapan müellifler arasında gördüğümüz önemli bir isim de Besim Darkot'tur. Özellikle Türkiye coğrafyası alanında yapmış olduğu çalışmalarıyla öne çıkan Besim Darkot'un Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı çok sayıda madde ile çeşitli dergilerde makaleleri ve kitapları yayınlanmıştır. Çalışmalarında tarihsel sürecin önemine vurgu yapan Besim Darkot, eserlerinde tarihî coğrafya ibaresini kullanmamıştır. Besim Darkot 1940'lı yıllardan itibaren hayatının son anına kadar, en çok zaman ayırdığı konu Türkiye şehirlerinin tarihî coğrafyası olmuştur. Bir Türk İlim Heyeti tarafından 1941 yılından itibaren çıkarılan İslam Ansiklopedisi'ne hem redaktör olmuş hem de 200 kadar madde yazmıştır¹⁴.

Coğrafya ilmine büyük katkılarıyla bilinen Ali Tanoğlu, eserlerinde doğrudan tarihî coğrafya ibaresi kullanmamış; fakat birçok çalışmasında toplum, mekân ilişkilerini tarihsel zemin üzerinden kurgulamış ve bunu gayet iyi bir şekilde ifade etmiştir. 1942 yılında ilk baskısını yapmış olduğu *Ziraat Hayatı*¹⁵ adlı eserinde, ziraat tarihiyle ilgili hususları, ziraatten önceki hayatı, ziraate geçiş, çapa ziraati, hayvanların evcilleştirilmesi, sapan ziraati gibi hususların yanında dünya tarihinin ortaya çıkışında önemli bir yeri olan Mezopotamya, Mısır, Orta ve Batı Asya, Anadolu, Orta Asya hakkında önemli malumatlar vererek ziraat hayatının tarihsel süreçlerini, toplum hayatı ve mekân arasındaki ilişkiye dair esasları ince bir şekilde işlemiştir. Kitabın isminde herhangi bir şekilde geçmişe bir vurgu yapılmamış olsa da eserin bir kısmında ziraat hayatının başladığı dönemlere neolitik süreci içerisinde muazzam anlatımla ele almış ve aydınlatmış olduğu tarihî coğrafya alanına katkı yapan bir değer olarak nitelendirebiliriz.

İlk 25 yıla yani ilk çeyrek yüzyıllık sürecin sonu olan 1948 yılına gelindiğinde, yeniden Hamit Sadi Selen'in çalışmalarıyla karşılaşırız. Hamit Sadi Selen'in *Ülkü* dergisinde yayınlamış olduğu "Evliya Çelebi Adana Bölgesinde"¹⁶ ve yine aynı yıl "Evliya Çelebi

14 Metin Tuncel, "Ord. Prof. Dr. Besim Darkot: Hayatı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı 3 (1991), s. 8.

15 Ali Tanoğlu, *Ziraat Hayatı: Orta İklim Memleketlerinde Ziraat*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul 1942.

16 Hamit Sadi Selen, "Evliya Çelebi Adana Bölgesinde", *Ülkü Dergisi*, II/17 (1948), s. 13-14.

Çukurova'da"¹⁷ adlı çalışmalarında Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden istifadeyle Adana ile Çukurova çevresiyle ilgili yapmış olduğu anlatımları coğrafi bir ustalıkla ele almıştır. Burada esas itibariyle seyahatnamelere dayalı tarihî coğrafya çalışmaları yapan kişilere aslında bir nevi yol açmış da denilebilir. Dolayısıyla Hamit Sadi Selen'in bu yazılarını Evliya Çelebi ile ilgili ya da başka seyyahlar ile ilgili yapılacak olan çalışmalar için önemli bir kaynak olarak nitelendirmekteyiz.

Hamit Sadi Selen'in yine 1948 yılında fakat bu sefer, "Strabon'a Göre Eski Çağlarda Doğu Anadolu"¹⁸ ve yine aynı yılda "Strabon'a Göre Eski Çağlarda Güney Anadolu Taşeli ve Çukurova" adlı çalışmalarında Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgelerini işlemiştir. Hamit Sadi Selen, Strabon'un Coğrafya adlı eserinde geçen ilgili yerlere ait hususları izah ederken hem Anadolu'nun coğrafi hususiyetlerini hem de dönemin şartlarını gayet açıklayıcı bir şekilde izah etmiştir. Hamit Sadi Selen, daha önce zikredildiği üzere, 1936 yılında yaptığı bir çalışmasında yine Strabon'un eserinden istifade etmişti.

Hamit Sadi Selen'in bu dönemdeki son çalışması, yine 1948 yılında neşredilen "16. ve 17. Yüzyıllarda Anadolu'nun Köy ve Şehir Hayatı"¹⁹ adıyla yayınlanmıştır. Hamit Sadi Selen, tarihî coğrafya çalışmalarının önemine şu ifadelerle işaret etmiştir. "*Osmanlıların parlak devirlerde Anadolu'daki köy ve kasaba hayatını yakından tanımamız çok faydalı olur. Memleketi dolaşırken bu geçmiş günlere ait yıkık, dökük birçok eser görerek bunlar hakkında umumi bir fikir edindiğimizi sanırsınız; halbuki artık tarihe karışmış olan bu devrin maddi ve manevi müesseselerini tarih metodlarıyla araştırıp yeni baştan kurmadıkça kavramamıza imkân yoktur.*" Hamit Sadi Selen'in tarihî coğrafya açısından değerlendirdiğimiz bu çalışmaların her biri çok değerli eserlerdir. Esas itibariyle tarihi coğrafya çalışmaları yapacak kişilerin öncelikle bu eserleri okuması gerektiğini düşünüyoruz.

1948 yılında tarihi coğrafya dahilinde ele alabileceğimiz son eser Ferruh Sanır'a ait olup, *Ülkü* dergisinde "71 yıl önce Akşehir ve köyleri"²⁰, adıyla yayınlanmıştır. Bu çalışmada Ferruh Sanır, kendi dönemi olan 1948 yılına göre 71 yıl geriye giderek geçmişe ait bilgi ve belgelere dayanarak oradaki, şehir ve kır yerleşmelerini bir arada işlemiştir. Bu haliyle çalışma, coğrafi düzeyde geçmiş hususiyetleri izah ettiği için tarihi coğrafya olarak değerlendirilebilir.

Böylece ilk 25 yılın sonuna gelmiş bulunuyoruz. Yapılan değerlendirmede ilk 25 yılın aslında coğrafyanın diğer alanlarına nazaran tarihî coğrafya alanında çok az çalışma yapıldığı söylenebilir. Buna rağmen bu döneme ait olan çalışmaların olması da sevindiricidir. 25 yıllık

17 Hamit Sadi Selen, "Evliya Çelebi Çukurova'da", *Ülkü Dergisi*, II/18 (1948), s. 19-21.

18 Hamit Sadi Selen, "Strabon'a Göre Eski Çağlarda Doğu Anadolu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, III/3 (1948), s. 237-246.

19 Hamit Sadi Selen, "16 ıncı ve 17 ınci Yüzyıllarda Anadolu'nun Köy ve Şehir Hayatı", *III. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK Yayınları, Ankara 1948, s. 590-598.

20 Ferruh Sanır, "71 Yıl Önce Akşehir ve Köyleri", *Ülkü Dergisi*, II/22 (1948).

süre dahilinde toplamda değerlendirme yaptıklarımız içerisinde en fazla çalışma Hamit Sadi Selen'e ve Besim Darkot'a aittir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Besim Darkot'un 1926-1993 yılları arasında yapmış olduğu çalışmaların içinde özellikle 1940 yılından itibaren ağırlık verdiği Türkiye şehirlerinin tarihî coğrafyası konusunda olup büyük bir kısmı ansiklopedi maddesinden müteşekkildir. Bunlar içinde tarihî coğrafya konusunda değerlendirilebilecek ve Türkiye şehirlerine ait çok sayıda madde yer almaktadır.

Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla bunların dışında da elbette daha önce de ifade edildiği gibi yabancıların veya başka disiplinlere mensup kişilerin yapmış oldukları ve tarihî coğrafya olarak değerlendirilebilecek çalışmalar da var. Örneğin Zeki Velidi Togan'ın yapmış olduğu çalışmaların bir kısmı tarihî coğrafya olarak nitelendiriliyor ki, Osman Gümüşçü de Zeki Velidi Togan'ın çalışmalarına atıfta bulunarak süreçte bir kırılma noktası olarak görmektedir²¹.

Türkiye'de tarihî coğrafyanın bu 25 yıllık sürecin içerisinde bu bölümde sadece Türk coğrafyacılarının yapmış olduğu çalışmalar değerlendirildi. Bunlar içinde muhakkak ki eksikler ve gözden kaçanlar vardır. Bu konuda okuyucuların anlayışına sığınıyoruz.

b. Cumhuriyet Devrinin İkinci Çeyreği: 50. Yılında Tarihî Coğrafya (1949-1973)

Türkiye'de Tarihî coğrafya çalışmalarında ikinci dönem olarak değerlendirdiğimiz bu kısım, 1949 ile 1973 yılları arasındaki 25 yıllık süreci kapsar. Bu dönemde, Türk coğrafyacıları tarafından üretilen tarihî coğrafya çalışmalarının sayısı önceki dönemle hemen hemen aynıdır. Bununla birlikte dönemin diğer alanlarındaki araştırma sayısı ile karşılaştırılmayacak kadar az olarak nitelendirilmektedir. Sırrı Erinç, *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan* olarak yayınlanan kitapta yapmış olduğu çalışmada, Türkiye'de coğrafyanın özellikle Cumhuriyet devrinde kat etmiş olduğu yolu ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir²². Erinç, bu çalışmasında coğrafya biliminin genel karakterini ve iç yapısını resmederken aynı zamanda coğrafyanın alt çalışma alanlarına ait gerçekleşmiş olan gelişmeleri de ortaya koymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 50 yıllık bilimsel birikimini "*Bilimin Rönesansı*" olarak değerlendiren Erinç, tarihî coğrafyayı beşerî coğrafyanın bir alt dalı olarak değerlendirmekte ve çalışmaların eksikliğinden bahsetmektedir. Sırrı Erinç, konuyu değerlendirirken bilhassa bu süreç içerisinde yapılan beşerî coğrafya çalışmalarından bahsetmiş ve kendi dönemlerini kastederek yapılan çalışmaların ancak bugüne ait olduklarını, esasen bu niteliğe ulaşmadaki tarihî süreçlerin de büyük önem arz ettiğini ve bunların yapılmamasından dolayı konunun bir bilinmezde kaldığını belirtmişlerdir.

21 Osman Gümüşçü, "Türkiye'de Tarihî Coğrafya Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını", *Bilim Tarihi ve Felsefesi*, ed. Ö. Bozkurt, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2015, s. 103.

22 Sırrı Erinç, "Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Coğrafyası", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1973, s. 113-168.

Bu durumun esas sebebinin ise, tarihî coğrafya çalışmalarının eksikliğinden kaynaklandığını ifade ederek tarihî coğrafya çalışmalarının önemine vurgu yapmıştır. Erinç, dönemin beşerî coğrafya çalışmalarını ve müelliflerini sıraladıktan sonra tarihî coğrafyanın önemine yapmış olduğu vurguyu şu sözleriyle ifade etmektedir: “...*Fakat bütün bu çalışmaların ancak bugünü niteledikleri, buna mukabil bugünkü ziraî karakterlere ve land use düzeyine nasıl bir tarihî tekâmül sonucunda ulaşıldığı, tıpkı yerleşme coğrafyasının benzer problemleri gibi meçhul kaldığı belirtilmek gerekir. Böylece bu bakımdan da tarihî coğrafya çalışmalarının eksikliği kendini bütün ağırlığı ile hissettirmektedir.*”²³ Türkiye’de yapılan birçok coğrafi çalışmaya temel teşkil edecek olanın tarihî coğrafya olduğunu bu nedenle tarihî coğrafyanın bir değer teşkil ettiğini fakat yetersiz olduğunu da şu sözleriyle ifade etmiştir: “...*fakat bütün bu çalışmaların henüz Türkiye iskân coğrafyası hakkında teferruatlı bir tablo ortaya koymağa yeterli sayıya erişmediğini belirtmek isteriz. Ayrıca, bu etütlerin hemen hepsinde araştırmaların esas hedefini bugünkü durumun belirtilmesi meydana getirmektedir. Oysa bu gibi beşerî etütlerde tarihî tekâmüle büyük bir yer ayrılması ve meselelerin aynı zamanda tarihî coğrafya metotlarına göre ve tarihî coğrafya perspektifi içinde incelenmesi gerekir. Esasen bir ihtisas dalı olarak tarihî coğrafyanın büyük ölçüde ihmal edilmiş olması, en az 6-7.000 yıldan beri meskûn olan Türkiye’de yerleşme ve topraktan faydalanma ile ilgili birçok problemlerin karanlıkta kalmasına veya etütlerin sathiliğine sebep olarak bir an önce giderilmesi gereken çok büyük bir eksiklik teşkil etmektedir. Netekim bugünkü Türkiye iskân coğrafyasının tarihî coğrafya açısından incelendiği ve bu bakımdan bütün Türkiye’yi kapsayan teferruatlı bir etüt mevcut değildir.*”²⁴ Bu suretle Sırrı Erinç, yapmış olduğu değerlendirmede coğrafyanın diğer alanlarında önemli ölçüde bilimsel üretimin gerçekleştirilmiş olmasına karşın tarihî coğrafya alanında çalışmaların hayli az olduğunu dile getirilmiştir. Özellikle de zengin bir tarihe sahip olan bu topraklarda, yapılan coğrafi çalışmaların neredeyse tamamına yakını kendi dönemine ait bir üretime sahip olması, bir başka deyişle geçmişe ait coğrafi araştırmaların olmamasını dönemin çalışmaları açısından eksik kılmıştır. Bu minvalde yapılan çalışmaların geçmişle ilişkilendirilerek ve geçmişin inşa edilmesi suretiyle üretilmesi gerektiğinin de altını çizmiştir.

Bu dönemde tarihî coğrafya açısından değerlendirilebilecek çalışmalarda yeni isimlerin yer almış olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar tarihî coğrafyacı olmasalar da yapmış oldukları çalışmaları bu süreçte tarihî coğrafya alanına bir katkı olarak değerlendirdik.

Cumhuriyetin ikinci çeyreğini oluşturan dönemde yapılmış çalışmalara baktığımızda, tarihî coğrafya açısından değerlendirebileceğimiz ilk çalışma, Erol Tümertekin’in “Anadolu’da Demir Çağı Hakkında”²⁵ adlı makalesidir. Bu çalışmada Erol Tümertekin,

23 Erinç, *a.g.e.*, s. 161.

24 Erinç, *a.g.e.*, s. 158.

25 Erol Tümertekin, “Anadolu’da Demir Çağı Hakkında”, *Tarih Dergisi*, V/8 (1953), s. 147-152.

demir madeninin Anadolu'daki izlerini ve ilk kullanımını tarihî bilgi ve belgelere başvurarak ortaya koymuştur. Erol Tümertekin'in bu yazısı, bir tarihî coğrafya çalışması olup 1953 yılında *Tarih Dergisi*'nde yayınlanmıştır. 1954 yılında, Necdet Tunçdilek tarafından *İktisat Fakültesi Dergisi*'nde yayınlanan "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış"²⁶ adlı çalışma, yerleşme tarihi ve tarihî coğrafya açısından değerlendirilebilecek bir örnektir. 1955 yılında Hamit Sadi Selen'in "Bizans Devleti (395-1453)"²⁷ ve "Medeniyetin Yayılışı"²⁸ adında iki önemli yazısı bulunmaktadır. Hamit Sadi Selen, "Medeniyetin Yayılışı"nda, doğrudan şu ifadeleri kullanmaktadır. "...medeniyetin yayılışını incelerken üç unsur yani tabiat, beşer, tarihî gelişme beraberce ele alınmalıdır. Önce medeniyet sahası olan yeryüzünü, sonra medeniyet amili olarak topluluk halindeki insanı, nihayet medeni inkişafın tarihî seyrini ana hatlarıyla belirtmelidir." şüphesiz bu ifadeler tarihî coğrafya çalışmaları açısından önemli bir yere sahip olan insan-mekân-zaman kavramlarının bir karşılığıdır. Hamit Sadi Selen, "Bizans Devleti" adlı makalesini ise, yine geçmişte mekân anlayışının bir örneğini gördüğümüz tarihî coğrafya alanına ait bir çalışma olarak değerlendirmektedir.

1955 yılında Necdet Tunçdilek'in *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda yayınlanan "Orta Sakarya Vadisinin İktisadi Tarihi Hakkında"²⁹ isimli makalesi, 16. yüzyıl arşiv kayıtlarına dayalı olarak hazırladığı bir tarihî coğrafya çalışmasıdır. 1957 yılında yine Necdet Tunçdilek, "Eskişehir ve Şehrin Tekamülü"³⁰ adlı çalışmasında Eskişehir'in yerleşme tarihini, mekânsal bir görüşle ele almış, şehrin gelişimine etki eden coğrafi faktörlerin rolünü izah etmiş olmasıyla tarihî coğrafya çalışmalarına bir katkı olarak değerlendirilmektedir.

1963 yılında Ali Tanoğlu, "Türkiye'nin Coğrafi Mevkii ve Bu Mevkii ile İlgili Bazı Meseleler"³¹ başlıklı makalesinde Türkiye'nin konum özellikleri ve önemi hakkında verdiği malumatı, tarihi süreç üzerinden yaptığı değerlendirmelerini, zaman ve mekân ilişkisinde izah etmiştir. 1964 yılında üç adet çalışma yayınlanmıştır. Bunlardan ikisi Hamit Sadi Selen'e aittir. "Yazma Cihannuma'ya Göre Edirne Şehri"³² ve "Ankara'nın Başkent Oluşu"³³ adlı

26 Necdet Tunçdilek, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış", *İktisat Fakültesi Dergisi*, XV/1-4 (1954), s. 189-200.

27 Hamit Sadi Selen, "Bizans Devleti (395-1453)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, X/3 (1955), s. 64-77.

28 Hamit Sadi Selen, "Medeniyetin Yayılışı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, X/4 (1955), s. 121-133.

29 Necdet Tunçdilek, "Orta Sakarya Vadisinin İktisadi Tarihi Hakkında", *İktisat Fakültesi Dergisi*, XVII/1-4 (1956), s. 179-192.

30 Necdet Tunçdilek, "Eskişehir ve Şehrin Tekâmülü" *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, IV/8 (1957), s. 35-47.

31 Ali T. Tanoğlu, "Türkiye'nin Coğrafi Mevkii ve Bu Mevki ile İlgili Bazı Meseleler", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı 13 (1963), s. 50-63.

32 Hamit Sadi Selen, "Yazma Cihannuma'ya Göre Edirne Şehri", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1964, s. 303-309.

33 Hamit Sadi Selen, "Ankara'nın Başkent Oluşu", *Atatürk Konferansları*, TTK Yayınları, I, Ankara 1964, s. 95-102.

yazılar önemlidir. Şüphesiz Ankara'nın başkent oluşuyla ilgili çeşitli alanlarda birçok çalışma yapılmıştır. Fakat Hamit Sadi Selen'in coğrafi anlayışla yapmış olduğu değerlendirme, tarihî coğrafya çalışmaları açısından ayrı bir öneme sahiptir. Hamit Sadi Selen bu yazıda Ankara'nın çeşitli açılardan konumunu, ulaşım durumunu, klimatolojik açıdan değeri gibi önemli hususiyetleri başkent fonksiyonuna yüklenen anlamlar açısından değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra Ankara'nın başkent olmasıyla şehir ve çevresinde meydana gelen ve gelecek olan değişimi de izah etmiştir. 1964 yılına ait diğer çalışma ise, Talip Yücel'e aittir. "Avrupa'nın Sanayi İnkılabından Önceki Çehresi ve Sanayi İnkılabı"³⁴nda Talip Yücel, Sanayi Devrimi'ne ve öncesine ait mekânsal süreçleri izah etmiştir. Dolayısıyla tarihî coğrafya açısından değerlendirilebilecek bir çalışmadır. 1965 yılında Ruhi Tufan, Mehmet Şevki ile ortak olarak Reinhard Stewig'in bir eserini İstanbul Ticaret Odası'nda *İstanbul'un Bünyesi: Doğulu Osmanlı Bünyeden Avrupalı Kozmopolit Bünyeye Geçiş*³⁵ adıyla yayınlarak Türkçe'ye kazandırmışlardır. 1966 yılında *Beşerî Coğrafya: Nüfus ve Yerleşme*³⁶ adlı kitabında Ali Tanoğlu, nüfus ve yerleşme konularını izah ederken yer yer geçmişten örnekler vererek, mekânın geçmişteki tasavvurunu gözler önüne sermektedir. Bu değerli eser, tarihî coğrafya alanına katkı yapan çalışmalar arasında yer almıştır. 1967 yılında "Osmanlı Donanma ve Ticaret Filolarının İnkışafında Jeopolitik ve Ekonomik Faktörler"³⁷ adlı çalışma, Danyal Bediz tarafından yayınlanmıştır. 1968 yılında Ruhi Tufan, Reinhard Stewig ile ortak yapmış oldukları *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*³⁸ adlı kitapta Batı Anadolu'daki kültürel gelişmeleri, zaman ve mekân bağlamında işlemişlerdir.

1970 yılında Hamit Sadi Selen, "Tarih ve Coğrafya'da Konu Birliği"³⁹ adlı yazısında, tarih ve coğrafya arasındaki değeri çeşitli açılardan izah ederek ele almıştır. Tarihî coğrafya araştırmalarının disiplinler arası tarafında önemli bir yere sahip olan bu çalışma, tarih ve coğrafya ilişkisi açısından değerlendirilmesi gereken önemli bir eserdir. Yine 1970 yılında R. Stewig tarafından yazılan kitap, Ruhi Tufan ve M. Şevki Yazman tarafından Türkçe'ye *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*⁴⁰ adıyla çevrilmiştir. Batı Anadolu'nun kültürel gelişiminin kısmen coğrafi hususiyetlerle izah edildiği kıymetli bir eserdir. Bu

34 Talip Yücel, "Avrupa'nın Sanayi İnkılabından Önceki Çehresi ve Sanayi İnkılabı", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı 22-23 (1964), s. 49-64.

35 Reinhard Stewig, *İstanbul'un Bünyesi Doğulu Osmanlı Bünyeden Avrupalı Kozmopolit Bünyeye Geçiş*, çev. Ruhi Tufan-M. Şevki Yazman, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 1965.

36 Ali T. Tanoğlu, *Beşerî Coğrafya Nüfus ve Yerleşme*, I, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul 1966.

37 Danyal Bediz, "Osmanlı Donanma ve Ticaret Filolarının İnkışafında Jeopolitik ve Ekonomik Faktörler", *Türk Tarih Kongresi VI (20-26 Ekim 1961)*, Ankara 1967, s. 519-522.

38 Ruhi Tufan-Reinhard Stewig, *Batı Anadolu Bölgesinin Kültürel Gelişmesini Gösteren Kartografik Bilgiler*, İstanbul Matbaa Sanat Enstitüsü, İstanbul 1968.

39 Hamit Sadi Selen, "Tarih ve Coğrafya'da Konu Birliği", *Atatürk Konferansları II (1964-1968)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1970, s. 29-37.

40 Reinhard Stewig, *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*, çev. Ruhi Tufan-M. Şevki Yazman, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul 1970.

açıdan tarihî coğrafya konuları içinde zikredilebilecek bir çalışma olarak değerlendirildi. 1971 yılındaki iki çalışmadan birisi, Cemal Arif Alagöz'ün Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde yayınlanmış "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Bakış"⁴¹ başlıklı bildirisidir. Kıbrıs'ın tarihinde coğrafi etkilerin işlendiği değerli bir çalışmadır. Aynı yıl H. Wenzel'in yazısı, "Milattan Sonraki İlk Yüzyıllarda İç Anadolu'nun Gelişmesi"⁴² adıyla Ruhi Tufan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu da tarihî coğrafya açısından değerlendirilebilecek bir çalışmadır.

25 yıllık ikinci periyodun son çalışması olarak, Süha Göney tarafından 1973 yılında *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*'nde yayınlanan "Büyük Menderes Deltası" adlı makale zikredilebilir. Süha Göney, bu yazısında doktora tez sahasından Büyük Menderes Deltası kısmını tarihî coğrafya açısından ele almıştır. Bu çalışma adında ve içeriğinde hiçbir şekilde tarihî coğrafya ibaresi geçmemesine rağmen tarihî coğrafya açısından eşsiz bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de tarihî coğrafya araştırmaları açısından bir değerlendirmesini yaptığımız bu dönem içinde yapılan çalışmalar, şüphesiz ki sayıca yetersizdir. Her şeyden önce yeniden ifade etmek gerekirse önceki 25 yıl ile hemen hemen aynı sayıda çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte bu eserler, gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli bir temel oluşturmaktadır. Coğrafi araştırmalar içinde çeşitli konuların yer aldığı bu çalışmaların, tarihî coğrafya açısından önemli olduğu kanısındayız.

Hiç şüphesiz her çalışma, üzerinde ayrı ayrı durulmaya değerdir. Bazı çalışmalarda Tarihî coğrafya açısından kısmen değerlendirme dışında olabilecek kısımların varlığını kabul etmek gerek. Bununla birlikte, Türkiye'de tarihî coğrafya bağlamında kısmi de olsa bir yol alındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sırrı Erinç'in ifadesinde zikrettiği; tarihî coğrafyanın, özellikle varlığı ve içeriği hakkında bu dönem içinde bu hususun dile getirilmiş olması dahi tarihî coğrafya konusunda bilgi sahibi olduğunun açık bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir.

c. Cumhuriyet Devrinin Üçüncü Çeyreği: 75. Yılında Tarihî Coğrafya (1974-1998)

İlk iki döneme nazaran yayın sayısının hayli arttığı üçüncü çeyrekte yapılan çalışmalar hem nitelik ve hem de nicelik açısından farklı bir değer taşımaktadır. Önceki dönemde adı anılan coğrafyacılar, bu dönemde de aktiftirler. Bunun yanı sıra çalışmalarda bilhassa tarihî coğrafya ibaresi kullanılması ile doğrudan tarihî coğrafya alanında çalışan müelliflerin olması, bu konuda önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

41 Cemal Arif Alagöz, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Bakış", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Tebliğler Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1971, s. 13-29.

42 H. Wenzel, "Milâddan Sonraki İlk Yüzyıllarda İç Anadolu'nun Gelişmesi", çev. Ruhi Tufan, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı 309 (1971), s. 16-19.

Coğrafyanın çeşitli alanlarında araştırmalar yapan müelliflerin, bazı çalışmalarını tarihî coğrafya alanında yapmaya başlamaları yanında, uzmanlık alanlarına göre farklı yöntem, araç ve gereç kullanarak verilerini elde eden coğrafyacılar, yaptıkları çalışmaları farklı şekillerde isimlendirmişlerdir. Esasen bu tarz çalışmaların, tarihî coğrafya çatısı altında toplanması daha doğru olacaktır. Fakat bunların tarihî coğrafya olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususu, tarihî coğrafyacılar ile bu çalışmaları yapan müelliflerin ortak bir düşünce ve söz birliği oluşturması gerektiği kanaatini taşıdığımızdan bu yazıda yer vermedik. Bu hususun vuzuha kavuşması için daha zamana ihtiyaç var gibi görünüyor. Bunu da irdeledikten sonra dönemin gelişmeleriyle ilgili izaha devam edelim. Bu dönemi izah etmeden önce yöntemle ilgili bir hususu hemen burada belirtelim. Bu dönem için tarihsel sıralamadan ziyade müelliflere ve çalışmalara odaklanılmıştır. Dolayısıyla önceki dönemlerde yaptığımız tarihsel sürece dayalı izahı, bu dönem için daha ziyade gelişmelere dayalı olarak yapmaya çalıştık.

Bu dönem, tarihî coğrafyanın belirginleşmeye başladığı bir dönem olup sonraki aşama için önemli derecede temel teşkil etmiştir. Bu kısımda, yapılmış olan yayınların sayısı önceki iki dönemden daha fazla olmasına rağmen, yine de henüz arzu edilen düzeye geldiğini söyleyemeyiz. Bu döneme ait çalışmalarda göze çarpan üç önemli gelişme söz konusudur.

Bu döneme ait önemli isimlerden birisi Metin Tuncel’dir. Metin Tuncel⁴³, genel olarak Türkiye şehirleriyle ilgili yapmış olduğu çalışmalarda tarihsel süreci ve mekânla olan ilişkisini işlemiştir. Bununla birlikte “Bitlis Şehri (Tarihî Coğrafya Açısından Bir Yaklaşım)”⁴⁴ adıyla kaleme aldığı çalışmada, tarihî coğrafya tabirini doğrudan kullanmıştır. Bu dönem içinde Tarihî coğrafya adının doğrudan kullanıldığı bir diğer çalışma, İbrahim Güner’in “Bodrum ve Milas Çevresindeki Antik Kentlerin Tarihî Coğrafyasına Genel Bir Bakış”⁴⁵ başlıklı makalesidir. İbrahim Güner yazısında, belirlenmiş olan bölgede yer alan antik kentler, konumları, yerleşme durumları ve geçmişteki özellikleri hakkında bilgiler vermektedir. Selçuk Hayli tarafından yapılan “Tarihi Coğrafya Açısından Harput Şehrinin Fonksiyonları

43 Metin Tuncel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünde Besim Darkot’un öğrencisi olarak 1965 yılında doktorasını tamamlamıştır. Doktora çalışmasında özellikle Bergama şehri üzerinde durmuş, tarihî evreleri ve gelişimini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. 1966 yılında Fransa Sorbon Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü ile Şehircilik Enstitüsünde bulunmuştur. 1967 yılında Akdeniz kıyısındaki şehirleri görmek için Marsilya’dan gemiyle yurda dönüş yapmıştır. Şehir coğrafyası konusuna olan merakı dolayısıyla doçentlikte uzmanlık alanı olarak şehir coğrafyasını seçmiştir. Doçentlik tezinde İzmit’in tarihinde coğrafi şartların etkisi üzerinde durmuştur. 1972 yılında Doçent olan Metin Tuncel, “Türkiye Şehirleri” konusunda dersler vermiştir. 1978 yılında Profesör olan Metin Tuncel, Türkiye’de yer değiştiren şehirler ve kent yerleşmelerinin tarihçesi konularında çalışmalarına ağırlık vermiştir (S. Doğaner, “Coğrafyada Örnek Bir İnsan: Prof. Dr. Metin Tuncel”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, sayı 10 (2002), s. 8-10). Ayrıca Metin Tuncel, Lisansüstü düzeyinde Türkiye şehirlerinin tarihî coğrafyası özelinde Tarihî Coğrafya dersleri vermek suretiyle değerli bilgi ve tecrübelerini aktarmıştır.

44 Metin Tuncel, “Bitlis Şehri (Tarihî Coğrafya Açısından Yaklaşım)”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı 4 (1996), s. 101-110.

45 İbrahim Güner, “Bodrum ve Milas Çevresindeki Antik Kentlerin Tarihi Coğrafyasına Genel Bir Bakış”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, III/2 (1995), s. 337-367.

ve Etki Sahası”⁴⁶ adlı makalede de doğrudan tarihî coğrafya tabiri kullanılmıştır.

İkinci olarak, coğrafyanın çeşitli uzmanlık alanlarına mensup coğrafyacıların çalışmalarında geçmişe dair araştırmalar artış kaydetmiştir. Bu konuda önceki dönemlerde yapılanlarda da aynı durum sözkonusu olmakla birlikte bu tarz çalışmalarda artışın olması bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu dönem için bu çalışmaların yoğunlukta olduğunu görüyoruz. Çalışmaları yapan coğrafyacıların bir kısmı birincil kaynaklardan istifade etmiştir; ancak ikincil kaynakların kullanıldığı çalışmaların çoğunlukta olduğunu söylemek gerekir.

Tarihî coğrafya tabirini kullanmayıp içerik açısından zengin bir tarihî coğrafya anlatımına sahip olan çalışmalar, önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de varlık göstermişlerdir. Bu konuda en iyi örneği şüphesiz bu dönemin de ilk çalışması olarak gösterebileceğimiz ve Süha Göney⁴⁷ tarafından 1975 yılında yayınlanan *Büyük Menderes Bölgesi*⁴⁸ adlı kitaptır (Daha önceki dönemde bahsi geçen “Büyük Menderes Deltası” adlı makale, bu çalışmanın bir kısmını içermektedir). İçeriğinde birçok bilim alanının istifade edebileceği, hatta ettiği hayli geniş kapsamlı bir eser olan “Büyük Menderes Bölgesi”, tarihî coğrafya çalışmaları yapan ve yapacak olanlar için eşsiz bir başucu eseridir. Aynı şekilde 1976 yılında yine Süha Göney’e ait *Adana Ovaları*⁴⁹ adlı kitap, içeriğiyle bir tarihî coğrafya çalışması olarak önemli bir yere sahiptir. Maalesef bu çalışmaların adında ve içeriğinde tarihî coğrafya ibaresinin geçmemesi, bu alanda çalışan müelliflerin gözünden kaçmasına neden olmuştur.

Önceki dönemde de geçmişe yönelik coğrafi çalışmalar yapan Ruhi Tufan’ın, bu dönemde iki yayını bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “İbn Batuta’nın Gezileri”⁵⁰, ikincisi ise, “Anadolu’da Osmanlı Devrinde 19. Yüzyılın Ortalarına Kadar Memleketin Görünüşü”⁵¹ adlı makalelerdir. Emrullah Güney, bu dönemde tarihî coğrafya çalışmaları içinde görmüş

46 Selçuk Hayli, “Tarihî Coğrafya Açısından Harput Şehrinin Fonksiyonları ve Etki Sahası”, *Dünü ve Bugünü ile Harput Sempozyumu*, II, Elazığ 1998, s. 287-305.

47 Coğrafyaya ve tarihî coğrafyaya yapmış olduğu büyük katkılarla bilinen Süha Göney, 1939 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Yükseköğrenim hayatına 1958 yılında İstanbul Üniversitesi’nde başlayan Süha Göney, 1962 yılında Coğrafya ve jeoloji eğitimini tamamlayarak bu konuda iki ayrı bitirme tezi hazırlamıştır. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Beşerî ve İktisadi Coğrafya Kürsüsünde Asistan olarak göreve başlamıştır. 1968 yılında doktorasını tamamlamış ve aynı yıl doçentlik çalışmalarına başlamıştır. Yine 1968 yılında Alexander von Humboldt Vakfı bursuyla Almanya’ya gitmiş ve çalışmalarını bir süre orada sürdürmüştür. 1971 yılında Türkiye’ye dönen Süha Göney 1972 yılında doçent ve 1981 yılında da profesör olmuştur. 1993 ve 1997 yıllarında olmak üzere iki dönem İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarında, derslerinde ve özellikle arazi çalışmalarında tarih ve coğrafya arasındaki ilişkiye bir coğrafyacı olarak bir bakış açısı getiren Süha Göney, söylemlerinde tarihî coğrafyanın gerek metodolojik gerekse araştırma ve uygulamalarda tarihî coğrafyaya ve önemine her zaman vurgu yapmıştır ve bunu gerçekten çok iyi ifade etmiştir. Sahip olduğu jeoloji bilgisi ve fiziki coğrafyaya ve tarih bilimine olan hâkimiyeti, tarihî coğrafyayı en iyi şekilde işlemesinde büyük bir etken olmuştur.

48 Süha E. Göney, *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1975.

49 Süha E. Göney, *Adana Ovaları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

50 Ruhi Tufan, “İbn Batuta’nın Gezileri”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı 53 (1976), s. 332.

51 Ruhi Tufan, “Anadolu’da Osmanlı Devrinde 19. Yüzyılın Ortalarına Kadar Memleketin Görünüşü”, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, XXVI/306 (1979), s. 55-62.

olduğumuz isimlerden biridir. Nevşehir, Ürgüp, Göreme civarına yoğunlaşan Emrullah Güney’in bu dönemde “Özkonak Yeraltı Kenti”⁵², “Ürgüp, Tarihi, Coğrafyası ve Şehirsel Gelişmesi”, “19. Yüzyılda Eğin-20. Yüzyılda Kemaliye-Ekonomik Gerilemeye Örnek Kent” ve “Nevşehir Yöresinde Yeraltı Yerleşim Birimleri”⁵³ adlı dört çalışması bulunmaktadır.

Geçmişe dair coğrafi çalışmaların içinde yine Metin Tuncel, “Türkiye’de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış”⁵⁴, “Tarih Boyunca Türkiye’de Kent Kuruluşları”⁵⁵ ve “Dünden Günümüze Ege Adaları” adlı yayınlarıyla Türkiye’de tarihi coğrafya çalışmalarına katkı yapmıştır. Ayrıca Metin Tuncel’in, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde yazmış olduğu şehir maddeleri de bu alana katkı olarak değerlendirilebilir⁵⁶.

Bu dönem için çalışmalarında geçmişini konu edinmiş coğrafyacılar arasında Hilmi Karaboran da yer almıştır. Geçmişte mekân konusuna örnek teşkil eden çalışması, “İslâhiye ve Hassa’nın Kuruluşundan Önce Yöredeki Yerleşme Durumu: Hatay-Maraş Çöküntü Hendeği Sahası”⁵⁷ adıyla yayımlanmıştır. Hilmi Karaboran’ın “Tarihin Diğer İlimlerle Münasebeti Çerçevesinde Tarih ve Demografya”⁵⁸ adlı makalesi de geçmişe ait nüfus verilerinin önemini izah ettiği bir çalışmadır.

Önceki dönemde ismini zikretmiş olduğumuz ve üçüncü çeyrekte de geçmişe dair yapmış olduğu çalışmasıyla karşımıza çıkan isim, Necdet Tunçdilek’tir. Necdet Tunçdilek, bu dönemde de yerleşme tarihi üzerine çalışmalarını sürdürerek *Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi*⁵⁹ başlıklı eseri kaleme almıştır. Ayrıca Gaye Ertin, “Yerleşim Birimlerinin Evrimi Hakkında-Gebze”⁶⁰ ve *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*⁶¹ adlı iki çalışmasıyla katkı yapmıştır. Yeniden ismini gördüğümüz İbrahim Güner, “Kafkaski Kalender Yıllığı’ndaki İğdir’la İlgili

52 Emrullah Güney, “Öz Konak Yeraltı Kenti”, *Tabiat ve İnsan Dergisi*, XIII/1 (1979), s. 38-39.

53 Emrullah Güney, “Nevşehir Yöresinde Yeraltı Yerleşim Birimleri”, *Öğretmen Dünyası Dergisi*, XIX/218 (1998), s. 28- 30.

54 Metin Tuncel, “Türkiye’de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı (1980), s. 123-160.

55 Metin Tuncel, “Tarih Boyunca Türkiye’de Kent Kuruluşları”, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981, s. 309-350.

56 Adapazarı, Artvin, Bartın, Batman, Bingöl, Bitlis, Burdur, Cizre, Çanakkale, Dicle, Doğubeyazıt, Eğridir, Ereğli, Gümüşhane, Hakkâri, İğdir, İskenderun, Karabük, Karadeniz, Karahisar, Karaman, Pozanti.

57 Hilmi Karaboran, “İslâhiye ve Hassa’nın Kuruluşundan Önce Yöredeki Yerleşme Durumu: Hatay-Maraş Çöküntü Hendeği Sahası”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (23-28 Eylül 1985)*, *Tebliğler*, I, İstanbul 1986, s. 303-329.

58 Hilmi Karaboran, “Tarihin Diğer İlimlerle Münasebeti Çerçevesinde Tarih ve Demografya”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/1 (1991), s. 179-215.

59 Necdet Tunçdilek, *Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul 1986.

60 Gaye Ertin, “Yerleşim Birimlerinin Evrimi Hakkında-Gebze”, *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, sayı 7 (1991), s. 137-147.

61 Gaye Ertin, *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 1994.

Nüfus Verilerine Coğrafi Bir Yaklaşım⁶² adlı bildirisinde 1910 yılına ait bir yıllığa göre nüfus verilerini coğrafi açıdan değerlendirmiştir. Kullandığı tarihî verilerle tarihî coğrafya çalışmalarına katkı yapan Ramazan Özey, bu dönem içinde “1897’de İstanbul⁶³ ve “Adalar Denizi Sahilinde Bir Osmanlı Vilayeti; 1913’de Aydın⁶⁴ adlı iki çalışma neşretmiştir. Birer çalışmayla geçmişin izlerinde coğrafi hususiyetleri arayan ve bu alana katkıda bulunanlar ise, Nuri Güldal⁶⁵, Hamdi Kara⁶⁶, Ali Özçağlar⁶⁷, Emin Baydil⁶⁸ ve Hakkı Yazıcı’dır⁶⁹.

Bu sürece dahil edilebilecek bir diğer isim de Şevket Işık’tır. Işık, yapmış olduğu bazı çalışmalarıyla tarihî coğrafya alanına katkıda bulunmuştur. Bu dönem için Şevket Işık’ın “Karaburun Yarımadası’nın Nüfus Özellikleri (1890-1990)”⁷⁰ adlı makalesi, tarihî coğrafya konusunda yapmış olduğu ilk yayındır. Yazı, salnameler (Osmanlı yıllıkları) ve çeşitli dönemlere ait yayınlardan elde edilen verilerden istifade edilmiş bir tarihî coğrafya çalışmasıdır. Esasen bu çalışma; Füsun Baykal, Lütfi İhsan Sezer ve Şevket Işık tarafından ortak olarak hazırlanan “Urla Yarımadası’nın Doğal Özellikleri, Tarihî Coğrafyası ve Turizm Potansiyeli” adlı araştırma projesinin bir bölümünü teşkil etmektedir.

Bu dönemde Türkiye’de tarihî coğrafyanın gelişimine dair üçüncü husus ise, tarihî coğrafyanın coğrafyada bir uzmanlık alanı olarak gelişme göstermesidir ki, bu son derece önemlidir. Zira bundan sonraki dönemde de görüleceği üzere tarihî coğrafya alanında çalışmalar bir hayli hız kazanmıştır. Öncelikle araştırmacıların tarihî coğrafya tabirini çalışmalarında daha sıklıkla kullanmaya başladıkları görülmektedir. Bu konuda yapılan

62 İbrahim Güner, “Kafkaski Kalender Yıllığı’ndaki İğdır’la İlgili Nüfus Verilerine Coğrafi Bir Yaklaşım”, *Tarihî Gerçekler ve Ermeniler Uluslararası Sempozyumu*, İğdır Valiliği Yayınları, İğdır 1995, s. 127-146.

63 Ramazan Özey, “1897’de İstanbul”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı 1 (1997), s. 103-122.

64 Ramazan Özey, “Adalar Denizi Sahilinde Bir Osmanlı Vilayeti; 1913’de Aydın”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı 2 (1998), s. 51-59.

65 Nuri Güldal-A. M. Deroche, “Antalya Körfezi Çevresinde Prehistorik Araştırmalar ve Jeomorfolojik Dayanağı”, *MTA Dergisi*, sayı 108 (1988), s. 135-140.

66 Hamdi Kara, “Cumhuriyete Kadar Çukurova Nüfusu”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı 1 (1989), s. 115-121.

67 Ali Özçağlar, “Kazova ve Yakın Çevresinde Eski Yerleşmeler”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı 3 (1991), s. 61-78.

68 Emin Baydil, “Kastamonu Vilâyetinin İlk Salnâmelerindeki Beşerî Verilerin Coğrafi Açısından Bir Değerlendirmesi”, *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI/2 (1998), s. 87-95.

69 Hakkı Yazıcı-Adem Başbüyük, “Tarihteki Önemi Kaybetmiş Yerleşmelere Bir Örnek Kemah”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 114 (1998), s. 171-192.

70 Şevket Işık, “Karaburun Yarımadası’nın Nüfus Özellikleri (1890-1990)”, *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı 7 (1993), s. 189-219.

çalışmalar içinde Mesut Elibüyük öne çıkmaktadır. Mesut Elibüyük⁷¹, “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufassal Defterler”⁷² adlı makalesiyle tarihî coğrafyada hem yöntem hem de kaynak açısından önemli bir çalışmaya imza atmıştır. Tarihî coğrafya araştırmalarında arşiv kaynaklarının kullanımıyla ilgili önemli izahlarda bulunulan değerli bir eserdir. Mesut Elibüyük’ün iki çalışması daha dikkat çekmektedir. Osmanlı klasik dönem tarihî coğrafyasıyla ilgili araştırmalar yapan Mesut Elibüyük, arşiv belgelerinden istifade ederek ve kendisi bir tarihçi olan Refet Yinanç ile birlikte *Malatya Tahrir Defterleri* ve *Maraş Tahrir Defterleri*’ni⁷³ yayınlamıştır.⁷⁴

Türkiye’de tarihî coğrafya araştırmalarının üçüncü dönemini oluşturan ve Cumhuriyet’in 75. yılına gelindiğinde 25 yılda yapılan çalışmalarda tarihî coğrafya alanında sonraki dönem için adeta bir hazırlayıcı sürecin ciddi manada geliştiğini izlemek mümkündür.

d. Cumhuriyet Devrinin Dördüncü Çeyreği: 100. Yılında Tarihi Coğrafya (1999-2023)

Türkiye’de tarihî coğrafyanın 100 yılı için yapmış olduğumuz çalışmanın dördüncü ve son bölümüne gelmiş bulunmaktayız⁷⁵. 1999-2023 yılları arasındaki 25 yılı kapsayan bu dönemde tarihî coğrafya alanında ilk üç dönemin toplamından çok daha fazla çalışmanın yayınlandığını görmekteyiz. Bu dönem, tarihî coğrafyanın tamamen bir uzmanlık alanı haline geldiği bir dönem olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, yine de hala istenilen düzeyden uzak olduğunu söylemek gerek.

71 Mesut Elibüyük, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümünde Doktora çalışmasını tamamladığı yıl olan 1978’de tarihî coğrafya alanına yoğun bir ilgi duymaya başlamış ve o dönemde Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Genel Türk Tarihî öğretim üyesi Refet Yinanç ile birlikte çalışmalarına başlamıştır. Osmanlı Türkçesini ve özellikle Osmanlı şifre yazısı siyakatı ve divani rakamları öğrenerek Refet Yinanç ile birlikte 1988-2001 yılları arasında Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivindeki Osmanlı tahrir defterleri üzerinde çalışmıştır. Tarihî coğrafya konusunda çok değerli çalışmalar yaparak bu arşivde proje yönetici ve araştırmacı olarak vazife almıştır. 1996 yılında profesör olan Mesut Elibüyük, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Fırat Üniversitesi’nde çeşitli konular yanında tarihî coğrafya konusunda dersler vermiştir ve başta Ankara Üniversitesi olmak üzere Gazi Üniversitesi ile Fırat Üniversitesi’nde 40’in üzerinde yüksek lisans, 20’nin üzerinde doktora tezi yönetmiştir (A. Özçağlar, “2010 Yılında Emekli Olan Hocamız Prof. Dr. Mesut Elibüyük”, A.Ü. DTCF *Coğrafi Bilimler Dergisi*, XIII/1 (2015), s. 62-63). Bu yönetilen tezlerin içinde günümüzde Türkiye’de tarihî coğrafya alanında önemli bir isim olan Osman Gümüşçü’nün tezi de bulunmaktadır.

72 Mesut Elibüyük, “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufassal Defterler”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (1990), s. 11-42.

73 Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara 1983; *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, I-II, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara 1988.

74 Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, İstanbul 2010, s. 220.

75 Türkiye’de tarihî coğrafya alanında 100 yıllık süreçte meydana gelen gelişmelerin ele alındığı, kısa bir süre önce yayınlanmak üzere teslim ettiğimiz “100. Yılında Tarihi Coğrafya Çalışmaları” başlıklı yazımızda ağırlığı, günümüzde bilhassa doğrudan tarihî coğrafya alanında çalışan coğrafyacılarla ve çalışmalarına vermiş olduğumuzdan, bu bölümde sadece 100 yılın son 25 yılında tarihî coğrafya alanında meydana gelen gelişmeleri izah etmekle iktifa edeceğim.

Bu dönemde yapılan çalışmaları burada tek tek vermek hacmi arttıracığından bunu tercih etmedik. Bunun yerine daha çok bu dönemde tarihî coğrafya adına meydana gelen gelişmeleri değerlendireceğiz.

Bu dönemde coğrafya camiasında meydana gelen gelişmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a) Tarihî coğrafya konusunda yüksek lisans ve bilhassa doktora düzeyinde tezlerin üretilmesi.
- b) Tarihî coğrafya metodolojisi konusunda yapılan yayınların artış kaydetmesi.
- c) Üniversitelerde verilen tarihî coğrafya ders içeriklerinde kısmen de olsa düzenlemelerin ve düzeltmelerin olması.
- d) Türkiye’de tarihî coğrafya çalışmalarının artması ve önemli ölçüde çeşitlilik kazanmış olması.

a) *Tarihî coğrafya konusunda yüksek lisans ve bilhassa doktora düzeyinde tezlerin üretilmesi*

Tarihî coğrafyada meydana gelen önemli gelişmeler arasında, bu dönemde doktora çalışmalarını tarihî coğrafya alanında tamamlayan akademisyenlerin olması yer almaktadır. Tarihî coğrafya konusunda üretilen yüksek lisans tezlerinden ziyade doktora düzeyinde yapılmış olan çalışmalar bu dönemin önemli bir gelişmesi olarak değerlendirilmiştir. Tarihî Coğrafya konusunda hazırlanmış bu tezler, coğrafyacılar tarafından hazırlanmıştır. Elbette burada tarihçilerin tesbit ettiği kaynakları kullanarak yaptıkları tarihî coğrafyayı alakadar eden ve hayli fazla sayıdaki yayınların giriş kısmında da belirtildiği gibi bu çalışmada yer verilmediğini tekrar hatırlatmak isterim.

Bu hususla ilgili olarak bu dönemin ilk ismi Osman Gümüşçü’dür. Gümüşçü’nün XVI. yüzyıl arşiv kaynaklarına dayanarak “*XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*” adıyla 1997 yılında tamamlamış olduğu tez, Mesut Elibüyük’ün danışmanlığında hazırlanan bir çalışmadır.

Tarihî coğrafya konusunda üretilen doktora tezleri içinde ikinci isim Mehmet Bayartan’dır. *XIX. Yüzyılda Kütahya’nın Tarihî Coğrafyası* adıyla 2003 yılında tamamlanmış olan bu tez, Süha Göney’in danışmanlığında hazırlanmıştır. Arşiv kaynaklarından temettuat defterleri esas alınarak hazırlanan tez, şehir coğrafyası odaklı bir çalışmadır.

Bir diğer doktora tezi ise, Osman Gümüşçü danışmanlığında İlker Yiğit tarafından hazırlanmıştır. *XVI-XX. Yüzyıllarda Anadolu’da Kaybolan Yerleşmeler: Manisa-Konya*

Örneği adıyla arşiv kaynaklarına dayalı olarak hazırlanmış ve 2018 tarihinde tamamlanmıştır.

Mehmet Bayartan danışmanlığında hazırlanan doktora tezi, Didem Sevtap Kaya tarafından çalışılmıştır. *XIX. Yüzyılda Bolu Şehrinin Tarihi Coğrafyası* adıyla 2019 yılında tamamlanan tez, arşiv kaynaklarından temettuat defterlerine dayalı olarak hazırlanmıştır.

Danışmanlığını Nusret Koca'nın yaptığı bir diğer doktora tezi, Hasan Hüseyin Yılmaz'a aittir. *XVI. Yy. Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasının Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası* adlı tez 2021 yılında tamamlanmış olup arşiv kaynaklarına dayalı hazırlanmış bir çalışmadır.

Doktora düzeyinde tamamlanan tezler içinde yer alan bir başka çalışma, Faruk Sarıusta tarafından yapılmıştır. Danışmanlığını Mehmet Bayartan'ın yaptığı tez, 2023 yılında *18. ve 19. Yüzyıl Seyahatnamelerine Göre İstanbul'un Tarihi Coğrafyası* adıyla tamamlanmıştır. 18. ve özellikle de 19. yüzyıllarda seyyahlar tarafından çokça tercih edilen ve seyyahların başlıca uğrak yeri olan İstanbul hakkında hazırlanmış bir çalışmadır.

2023 yılında tamamlanmış olan bir diğer doktora tezi ise, Merve Zayım tarafından hazırlanmıştır. *Antik Dönem Likya Bölgesi ve Şehirlerinin Coğrafi Açısından Değerlendirilmesi* adıyla hazırlanan tezin danışmanlığını yine Mehmet Bayartan yapmıştır. Çalışma antik kaynaklara dayalı olarak hazırlanmıştır.

b) *Tarihî coğrafya metodolojisi konusunda yapılan yayınların artış kaydetmesi*

Bu dönemde meydana gelen önemli gelişmelerden birisi, tarihi coğrafyanın metodolojisi konusunda yapılan çalışmaların ve müellif sayısının artmış olmasıdır. Bunlardan ilki Osman Gümüüşcü tarafından ilk baskısı 2010 yılında yapılan *Tarihî Coğrafya*⁷⁶ kitabıdır. Osman Gümüüşcü'nün çalışması, Türkiye'de yayınlanan ve konusunda ilk olma özelliği taşıyan bir kitap olması dolayısıyla TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) ödülü almıştır ve çalışma günümüze kadar dört baskı yapmıştır.

Bu konudaki ikinci önemli çalışma, Adnan Eskikurt tarafından Marmara Coğrafya Dergisinde 2005 yılında yayınlanan "Tarihî Coğrafya Metodolojisi"⁷⁷ adlı makaledir. Adnan Eskikurt, bu çalışmasında tarihî coğrafyanın tanımı, anlamı, amacı, önemi, metodolojisi ve kaynakları hakkında bilgiler vermektedir.

Tarihî coğrafyanın metodolojisi konusundaki bir diğer kitap, Mehmet Bayartan tarafından yayınlanmıştır. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesinde verilen tarihî coğrafya dersi için hazırlanan *Tarihî Coğrafya*⁷⁸ adındaki kitap, 2013, 2016 ve 2018

76 Osman Gümüüşcü, *Tarihî Coğrafya*, Yeditepe Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2016.

77 Adnan Eskikurt, "Tarihî Coğrafya Çalışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme", *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı 11 (2005), 39-64.

78 Mehmet Bayartan, *Tarihî Coğrafya*, İstanbul Üniversitesi AUZEF Yayını, İstanbul 2018.

yıllarında olmak üzere üç baskı yapmıştır. Disiplinler arası çalışmaların değeri ve önemi, tarih ve coğrafya ilişkisi ile tarihî coğrafyanın coğrafi çalışmalar içindeki yeri ve önemi, tarihi coğrafyanın kaynak ve çalışma sistematığı üzerinde durulan bir çalışmadır.

Osman Gümüştü'nün editörlüğünde tarihî coğrafya konusunda çalışan coğrafyacıların bir araya geldiği *Tarihi Coğrafya*⁷⁹ başlıklı kitapla, tarihî coğrafyanın metodolojisi konusunda yapılmış değerli bir çalışma ortaya çıkarılmıştır. 2014 ve 2018 yılında iki baskı halinde yayınlanan eserde; “Tarihî Coğrafyada Temel Kavramlar ve İlgili Alanlar”, “Tarihî Coğrafyanın Doğası”, “Coğrafya ve Tarihî Coğrafya”, “Köken ve Gelişim”, “Tarihî Coğrafyanın Kaynakları”, “Tarihî Coğrafyada Mekân”, “Tarihî Coğrafyada Tarihlendirme Teknikleri” ve “Geçmiş Mekânın Yeniden İnşası” gibi konular ele alınmıştır.

Osman Gümüştü'nün editörlüğünde *Temelleri, Gelişimi ve Yapısıyla Tarihî Coğrafya*⁸⁰ adı altında üç yazarlı olarak; tarihî coğrafyada temel kavramlar ve ilgili alanlar, tarihî coğrafyanın ortaya çıkışı ve gelişimi, tarihî coğrafyanın yapısı ve tarihî coğrafyanın coğrafya içindeki yeri ve önemi konularından oluşan bir kitap çalışması da 2014 yılında yayınlanmıştır.

Osman Gümüştü tarafından yazılan “Tarih İncelemelerinde Arazi Araştırması ve Harita Kullanımı”⁸¹ adlı makale 2008 yılında yayınlanmıştır. Makalede özellikle tarihî coğrafya çalışmalarında arazi araştırmasının önemini yanı sıra harita kullanımının ve üretiminin önemine de vurgu yapılmıştır.

Osman Gümüştü ve İlker Yiğit'in ortak çalışmasıyla 2023 yılında *Mekân, Yöntem ve Teknikleriyle Tarihî Coğrafya* adlı bir kitap yayınlanmıştır⁸². Kitapta tarihî coğrafyada mekân, araştırma yöntem ve teknikleri ile ilgili konular yer almıştır.

c) *Üniversitelerde verilen tarihî coğrafya ders içeriklerinde kısmen de olsa düzenlemelerin ve düzeltmelerin olması*

Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde daha önce verilen derslerin isimleri tarihî coğrafya olmasına rağmen konu itibariyle hayli uzak idi. Fakat gün geçtikçe özellikle de metodolojik çalışmaların üretilmesiyle gelişen süreç içerisinde kısmen de olsa metodolojiye ve tarihî coğrafyanın içerdiği anlama uygun ders konularının müfredat içerisine yerleştirilmesi bir gelişme olarak nitelendirilmektedir.

d) *Türkiye'de tarihî coğrafya çalışmaları artmış ve önemli ölçüde çeşitlilik kazanmıştır.*

79 *Tarihî Coğrafya*, ed. Osman Gümüştü, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2018.

80 Osman Gümüştü-Çetin Şenkul-Hasan Hüseyin Yılmaz, *Temelleri, Gelişimi ve Yapısıyla Tarihî Coğrafya*, ed. O. Gümüştü, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.

81 Osman Gümüştü, “Tarih İncelemelerinde Arazi Araştırması ve Harita Kullanımı”, *Erdem*, sayı 51 (2008), s. 111-135.

82 Osman Gümüştü-İlker Yiğit, *Mekân, Yöntem ve Teknikleriyle Tarihî Coğrafya*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2023.

Son 25 yılda Türkiye’de tarihî coğrafya çalışmalarının sayısı ve çeşitliliği diğer dönemlere nazaran önemli derecede artmıştır. Bunların içinde adında doğrudan tarihî coğrafya ibaresi geçen çalışmalar önceki döneme göre hayli artış kaydetmiştir⁸³.

Son olarak, 2020 yılında Türkiye’de tarihî coğrafya konusunda (küçük de olsa) bir gelişme de lisans düzeyinde Tarihi Coğrafya Kulübü adında bir öğrenci kulübünün kurulmuş olmasıdır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde ve Mehmet Bayartan danışmanlığında kurulan Tarihi Coğrafya Kulübü, 2020 yılından itibaren tarihî coğrafya konusunda davet ettiği birbirinden değerli konuşmacılarla, gerçekleştirdiği arazi çalışmalarıyla ve sosyal medyada yaptıkları paylaşımlarıyla çok renkli ve çeşitli faaliyetlerde bulunmaya devam etmektedir.

Bu suretle Türkiye Cumhuriyeti’nin 100 yıllık sürecinde tarihî coğrafya çalışmalarında son dönem olarak nitelendirdiğimiz 25 yılı, genel bir değerlendirmeye tamamlamış olduk. Şüphesiz bu konuda yazılması gereken çok şeyin olduğunu söylemek gerekir. Fakat hem bu konuda daha önce hazırladığımız bir çalışmanın olması hem de yazının hacmini arttırmamak adına sadece bu dönemde meydana gelen gelişmeleri izah etmekle iktifa ettik.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de tarihî coğrafyanın çeşitli dönemlerle bir değerlendirmesi yapılarak bir asır içindeki durumu izah edilmeye çalışılmıştır. Her dönemin kendine has özelliklerinin olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Dönemin özellikleri her alana yansıdığı gibi bilime ve bilimsel çalışmalara da etki etmiştir. Bu suretle her dönemi kendi dinamikleriyle değerlendirmek ve izah etmek gerektiği önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Coğrafya disiplininin önemli bir parçası olarak nitelendirdiğimiz tarihî coğrafya alanında; Türkiye’de tarihî coğrafya çalışanların sayısı gittikçe artmasına rağmen, günümüzde hala müstakil bir bilim veya anabilim dalı olmaması bu alandaki en önemli eksikliklerdir. Bu eksikliğin giderilebilmesinin en önemli şartı, bu konuda çalışmalar yapan araştırmacıların bir araya geleceği bir platformun oluşturulmasıdır.

Özellikle Türk üniversitelerindeki coğrafya bölümlerinde önceki yıllara göre tarihî coğrafya esaslarıyla ve metotlarıyla verilen derslerde, bir artış ve düzenleme sözkonusu olmuşsa da bu kısmen gerçekleşmiştir.

Bu konuda atılması gereken en önemli adım, (birebir aynı olmayabilir ise de) tarihî coğrafyanın esasları ve metotlarına uygun ortak bir müfredat belirlenerek derslerin buna göre verilmesidir. Şartların, ortamların, şahsiyetlerin, bilgi birikim farklılıkları ve bakış açıları göz önüne alındığında bu konuda çeşitliliğin olması normaldir. Burada izah etmek istediğimiz husus, tarihî coğrafya adı altında verilen ve tarihî coğrafya ile hiçbir alakasının olmadığı bir

83 Bkz. Mehmet Bayartan, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Tarihi Coğrafya”, *Cumhuriyet’in 100. Kuruluş Yılına Armağan: Beşeri Coğrafya*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 2023.

eğitimin verilmesi tarihî coğrafya için bir tehdit potansiyeli taşımaktadır.

Bu konuda dile getirmek istediğimiz bir başka husus da maalesef coğrafyacı istihdamı Türkiye’de önemli bir problem iken tarihî coğrafya özelinde bir istihdam alanının olmaması bu konuda yönelimin az olmasına sebebiyet vermiştir. Tarihî coğrafya çalışmalarının sadece bilimsel çalışmalardan ibaret olmadığı, zaman ve mekân bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ve bunun gerek birey gerekse toplumsal yaşamın ta kendisi olduğunu gelecek nesillere aktarmak gerekir.

Tarihî coğrafyanın disiplinler arası çalışma sistematğine sahip olması nedeniyle birçok alanda olduğu gibi bu alanda da özellikle araştırma ve eğitim-öğretim faaliyetlerinde disiplinler arası çalışmalara yönelimin çok daha elzem olduğunu idrak etmek gerekir.

Son olarak gerek bazı coğrafyacılar gerekse tarihî coğrafyacılar tarafından, Türkiye’de tarihî coğrafya çalışmalarının henüz istenilen düzeye gelmemiş olduğu hususu çok sık bir şekilde dile getirilmiştir. Şüphesiz bu görünümün ortaya çıkmasında birtakım sebepler mevcuttur. Sebepler farklı olabilir fakat tek bir çözümü vardır; o da tarihî coğrafyacıların ortak bir platformda bir araya gelmesidir. Bu husus büyük bir önem arz etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Alagöz, Cemal Arif, “Kıbrıs Tarihine Coğrafi Bakış”, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Tebliğler Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1971, s. 13-29.
- Arbos, Ph., “XIX. ve XX. Asırlarda Kıtalar Arasındaki Muhaceret”, çev. Ali Macit, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/3 (1930), s. 228-232.
- Bayartan, Mehmet, *Tarihî Coğrafya*, İstanbul Üniversitesi AUZEF Yayını, İstanbul 2018.
- _____, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Tarihî Coğrafya”, *Cumhuriyet’in 100. Kuruluş Yılına Armağan: Beşerî Coğrafya*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 2023.
- Baydil, Emin, “Kastamonu Vilâyetinin İlk Salmâmelerindeki Beşerî Verilerin Coğrafi Açından Bir Değerlendirmesi”, *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI/2 (1998), s. 87-95.
- Bediz, Danyal, “Osmanlı Donanma ve Ticaret Filolarının İnkişafında Jeopolitik ve Ekonomik Faktörler”, *Türk Tarih Kongresi VI (20-26 Ekim 1961)*, Ankara 1967, s. 519-522.

- Celal Nuri (İleri), *Osmanlı Mülkünün Tarihi Coğrafyası*, yay. haz. İlker Yiğit, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021.
- Çıtakoğlu, Niyazi, "Basit Ekincilik Yapan Tabiat İnsanları ve Saban Kültürünün Doğuşu", *CHP Konferansları Serisi: 1*, sayı 5, Ankara 1938.
- Defontaines, P., "Asya'nın Tarihten Evvelki Coğrafyasına Ait Malumat", çev. Ali Macit Arda, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/2 (1930), s. 238-340.
- Doğaner, S., "Coğrafyada Örnek Bir İnsan: Prof. Dr. Metin Tuncel", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, sayı 10 (2002), s. 8-10.
- Elibüyük, Mesut, "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufassal Defterler", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, I/2 (1990), s. 11-42.
- Eriñç, Sırrı, "Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Coğrafyası", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1973, s. 113-168.
- Ertin, Gaye, "Yerleşim Birimlerinin Evrimi Hakkında-Gebze", *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, sayı 7 (1991), s. 137-147.
- _____, *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 1994.
- Eskikurt, Adnan, "Tarihî Coğrafya Çalışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme", *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı 11 (2005), 39-64.
- Göney, Süha E., *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1975.
- _____, *Adana Ovaları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.
- _____, "Coğrafya", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2022, s. 215.
- Güldal, Nuri-A. M. Deroche, "Antalya Körfezi Çevresinde Prehistorik Araştırmalar ve Jeomorfolojik Dayanağı", *MTA Dergisi*, sayı 108 (1988), s. 135-140.
- Gümüşçü, Osman, "Tarih İncelemelerinde Arazi Araştırması ve Harita Kullanımı", *Erdem*, sayı 51 (2008), s. 111-135.
- _____, "Türkiye'de Tarihi Coğrafya Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını", *Bilim Tarihi ve Felsefesi*, ed. Ö. Bozkurt, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2015, s. 103.
- _____, *Tarihi Coğrafya*, İstanbul 2010; 4. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.
- _____-Çetin Şenkul-Hasan Hüseyin Yılmaz, *Temelleri, Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya*, ed. O. Gümüşçü, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.
- _____-İlker Yiğit, *Mekân, Yöntem ve Teknikleriyle Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2023.
- _____-Nazan Karakaş Özü, "Türkiye'de Modern Coğrafyanın Kuruluşu ve Örgütlenmesi (1915-1941)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXII/93 (2016), s. 105-147.
- Güner, İbrahim, "Bodrum ve Milas Çevresindeki Antik Kentlerin Tarihi Coğrafyasına Genel Bir Bakış", *Doğu Coğrafya Dergisi*, III/2 (1995), s. 337-367.
- _____, "Kafkaski Kalender Yıllığı'ndaki İğdir'la İlgili Nüfus Verilerine Coğrafi Bir Yaklaşım", *Tarihi Gerçekler ve Ermeniler Uluslararası Sempozyumu*, İğdir Valiliği Yayınları, İğdir 1995, s. 127-146.
- Güney, Emrullah, "Nevşehir Yöresinde Yeraltı Yerleşim Birimleri", *Öğretmen Dünyası Dergisi*, XIX/218 (1998), s. 28- 30.
- _____, "Öz Konak Yeraltı Kenti", *Tabiat ve İnsan Dergisi*, XIII/1 (1979), s. 38-39.

- Hayli, Selçuk, “Tarihi Coğrafya Açısından Harput Şehrinin Fonksiyonları ve Etki Sahası”, *Dünü ve Bugünü ile Harput Sempozyumu*, II, Elazığ 1998, s. 287-305.
- Işık, Şevket, “Karaburun Yarımadası’nın Nüfus Özellikleri (1890-1990)”, *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı 7 (1993), s. 189-219.
- Kara, Hamdi, “Cumhuriyete Kadar Çukurova Nüfusu”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı 1 (1989), s. 115-121.
- Karaboran, Hilmi, “İslâhiye ve Hassa’nın Kuruluşundan Önce Yöredeki Yerleşme Durumu: Hatay-Maraş Çöküntü Hendeği Sahası”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (23-28 Eylül 1985), Tebliğler*, I, İstanbul 1986, s. 303-329.
- _____, “Tarihin Diğer İlimlerle Münasebeti Çerçevesinde Tarih ve Demografya”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/1 (1991), s. 179-215.
- Kayan, İlhan, “Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi: Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler”, *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı 11 (2000), s. 7-22.
- Özçağlar, Ali, “2010 Yılında Emekli Olan Hocamız Prof. Dr. Mesut Elibüyük”, *A.Ü. DTCF Coğrafi Bilimler Dergisi*, XIII/1 (2015), s. 62-63.
- _____, “Kazova ve Yakın Çevresinde Eski Yerleşmeler”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı 3 (1991), s. 61-78.
- Özey, Ramazan, “1897’de İstanbul”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı 1 (1997), s. 103-122.
- _____, “Adalar Denizi Sahilinde Bir Osmanlı Vilayeti; 1913’de Aydın”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı 2 (1998), s. 51-59.
- Sanır, Ferruh, “71 Yıl Önce Akşehir ve Köyleri” *Ülkü Dergisi*, II/22 (1948).
- Selen, Hamit Sadi, “Anadolu’dan Geçen Kadim Transit Yolları”, *Türk Yurdu Dergisi*, V/28 (1928), s. 360-367.
- _____, “Ankara’nın Başkent Oluşu”, *Atatürk Konferansları*, TTK Yayınları, I, Ankara 1964, s. 95-102.
- _____, “16 ncı ve 17 inci Yüzyıllarda Anadolu’nun Köy ve Şehir Hayatı”, *III. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK Yayınları, Ankara 1948, s. 590-598.
- _____, “16’ncı Asırda Yapılmış Anadolu Atlası Nasuh Salâhinin ‘Menazil’i”, *II. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK Yayınları, Ankara 1937, s. 813-817.
- _____, “Bizans Devleti (395-1453)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, X/3 (1955), s. 64-77.
- _____, “Evliya Çelebi Adana Bölgesinde”, *Ülkü Dergisi*, II/17 (1948), s. 13-14.
- _____, “Evliya Çelebi Çukurova’da”, *Ülkü Dergisi*, II/18 (1948), s. 19-21.
- _____, “Istrabon’a Göre Antakya” *Ülkü Dergisi*, VIII/46 (1936), s. 250-252.
- _____, “İslam Coğrafyacılarına Göre Antakya” *Ülkü Dergisi*, VIII/48 (1936), s. 431-433.
- _____, “Medeniyetin Yayılışı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, X/4 (1955), s. 121-133.
- _____, “Strabon’a Göre Eski Çağlarda Doğu Anadolu” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, III/3 (1948), s. 237-246.
- _____, “Tarih ve Coğrafya’da Konu Birliği”, *Atatürk Konferansları II (1964-1968)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1970, s. 29-37.

- _____, “Yazma Cihannuma’ya Göre Edirne Şehri”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1964, s. 303-309.
- _____, *Ticaret Tarihi*, Kültür Bakanlığı, İstanbul 1938.
- Stewig, Reinhard, *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*, çev. Ruhi Tufan-M. Şevki Yazman, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul 1970.
- _____, *İstanbul’un Bünyesi Doğulu Osmanlı Bünyeden Avrupalı Kozmopolit Bünyeye Geçiş*, çev. Ruhi Tufan-M. Şevki Yazman, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 1965.
- Taeschner, F., “Muhtelif Devirlerde Anadolu’nun Yolları ve Cihan Münakalâtına Nazaran Vaziyeti”, çev. Hamit Sadi Selen, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, V/1-2 (1926), s. 96-108.
- Tanoğlu, Ali T., “Türkiye’nin Coğrafi Mevkii ve Bu Mevki ile İlgili Bazı Meseleler”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı 13 (1963), s. 50-63.
- _____, *Beşerî Coğrafya Nüfus ve Yerleşme*, I, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul 1966.
- _____, *Ziraat Hayatı: Orta İklim Memleketlerinde Ziraat*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul 1942.
- Tarihî Coğrafya*, ed. Osman Gümüşçü, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2018.
- Tufan, Ruhi, “Anadolu’da Osmanlı Devrinde 19. Yüzyılın Ortalarına Kadar Memleketin Görünüşü”, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, XXVI/306 (1979), s. 55-62.
- _____, “İbn Batuta’nın Gezileri”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı 53 (1976), s. 332.
- _____-Reinhard Stewig, *Batı Anadolu Bölgesinin Kültürel Gelişmesini Gösteren Kartografik Bilgiler*, İstanbul Matbaa Sanat Enstitüsü, İstanbul 1968.
- Tuncel, Metin, “Bitlis Şehri (Tarihi Coğrafya Açısından Yaklaşım)”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı 4 (1996), s. 101-110.
- _____, “Ord. Prof. Dr. Besim Darkot: Hayatı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı 3 (1991), s. 8.
- _____, “Tarih Boyunca Türkiye’de Kent Kuruluşları”, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981, s. 309-350.
- _____, “Türkiye’de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı (1980), s. 123-160.
- Tunçdilek, Necdet, “Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış”, *İktisat Fakültesi Dergisi*, XV/1-4 (1954), s. 189-200.
- _____, “Eskişehir ve Şehrin Tekâmülü” *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, IV/8 (1957), s. 35-47.
- _____, “Orta Sakarya Vadisinin İktisadi Tarihi Hakkında”, *İktisat Fakültesi Dergisi*, XVII/1-4 (1956), s. 179-192.
- _____, *Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul 1986.
- Tümertekin, Erol, “Anadolu’da Demir Çağı Hakkında”, *Tarih Dergisi*, V/8 (1953), s. 147-152.
- Wenzel, H., “Milâddan Sonraki İlk Yüzyıllarda İç Anadolu’nun Gelişmesi”, çev. Ruhi Tufan, *Türkiye Turing*

ve *Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı 309 (1971), s. 16-19.

Yazıcı, Hakkı-Adem Başibüyük, “Tarihteki Önemi Kaybetmiş Yerleşmelere Bir Örnek Kemah”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 114 (1998), s. 171-192.

Yinanç, Refet-Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, I-II, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara 1988.

Yinanç, Refet-Mesut Elibüyük, *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara 1983.

Yücel, Talip, “Avrupa’nın Sanayi İnkılâbından Önceki Çehresi ve Sanayi İnkılâbı”, *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı 22-23 (1964), s. 49-64.

